Ингуш. 1-2/1 I-VI N1-7
РОССИЙСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА ОТДЕЛ ГАЗЕТ
Контрольный экземпляр

ИРАЗЕ ХИЛДА КЕРДА ШУ!

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

СЕРДАЛО

КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз * ШИНАРА, 1 ЯНВАРЬ, 1991 ШУ. * № 1 (7947). * Мах 8 кеп.

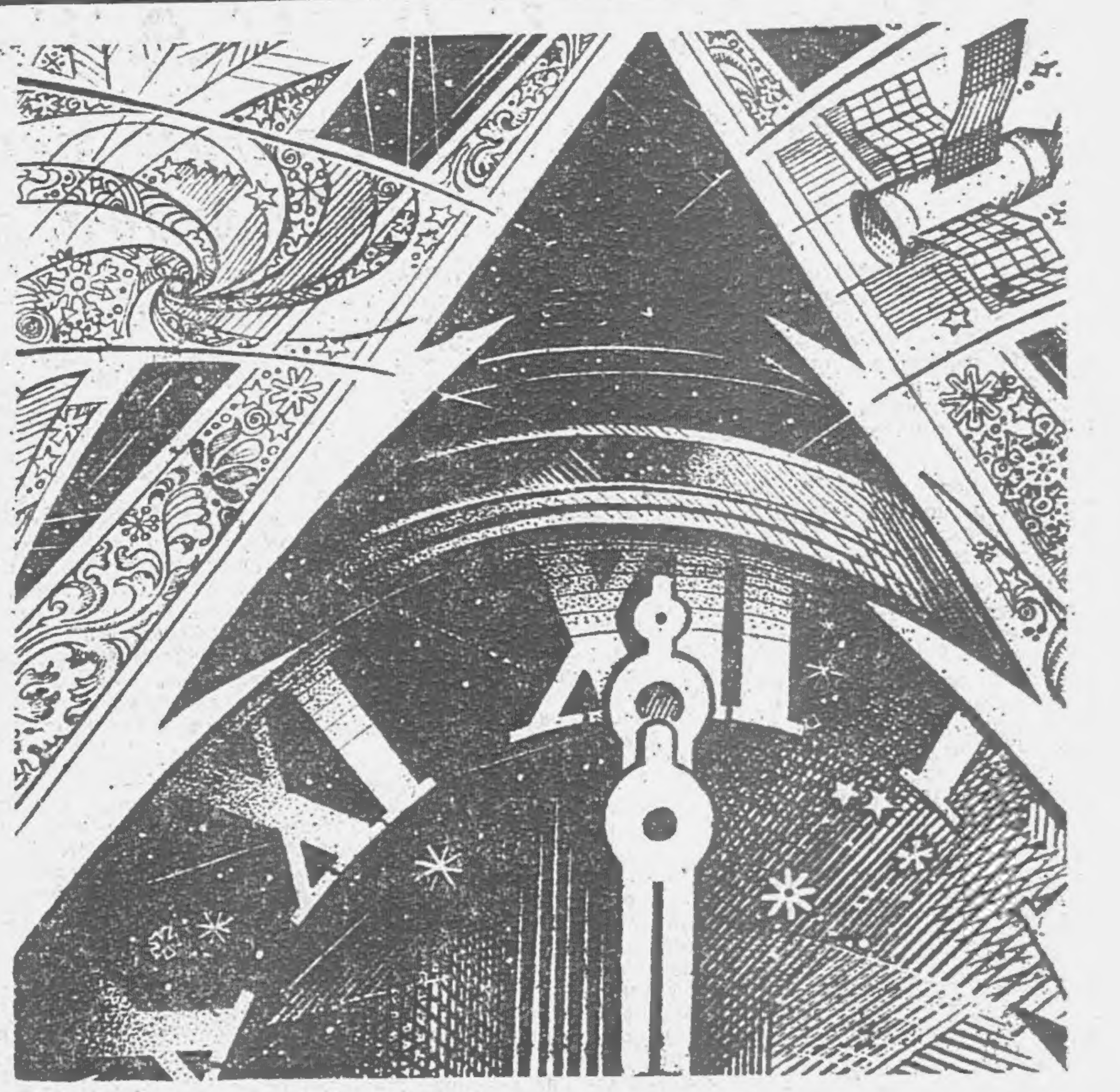

КЕРДАЧА ШЕРА ХЕТАДАЬ СССР ПРЕЗИДЕНТА СОВЕТСКИ ХАЛКЪАГА ДАЬ КХАЙКАРАЛ

Хьамсара новкъостий, хьамсара мехкахой! Сахьата гIоаролгаш дIатIадехкоачаш латт, цхьа ди шоллагIча денах къоастадаь ца Iеш, къаьнача шерах керда шу хьакъасташ йолча а белгалонна. Укх минуташка вайна дагаух чакхдоалаш латтача шера хинна событеш ,сатувсаш уйлаш ю вай, фу кхоачаргда вайга, вай гаргарча нахага, вай сийлахь-боккхача мехкага хьатIадоагIача 1991 шера, яхаш.

ДIадодаш латта шу вай историе чухь аттагIа доацаш хиннарех шу дар. Вахара хьалашта Iаткъаш хиннад экономикера кризиси гIулакхаш, наьха шоай кхерамзле лохъялар, порядоки дисциплинеи мелъялар. Иштта бакъда, вай накъадоаккхар, вайна массанена къаьстта чIоагIа хала хинна шу да. Ховш да, кердачунга довлача хана; халонаш йоацаш ца хулга, къаьстта вай бар санна боккха мохк кердачунгахьа бала болабелча хIаьта а. Цунна IотIакхийтар духхьал тIеххьарча хана хинна кхоачамбоацараши гIалаташи. Мехка кулгалхой гIалаташи вай ца деш дисараши.

Цхьабакъда, мохк бахаш, къовсам лоаттабеш, болх беш хиннаб. 1990 шу накъадоаккхаш, дика дешаш оалаш баркал ала лов сона, цIаккха ца хиннача тайпара боккха хьувкъам чубенача юртарча къахьегамхошта. Халача хьалашка мохк сердалцеи доагорцеи Iалашбаьча энергетикашта, зIамигa а йоккха а халонаш ловш, шоай декхар цIена кхоачашдеш дикеи тешамеи болх беш мел хиннараштa.

Из дар халача а лоархIамеча а решеней шу — доалахьенах, Iаьдалах, латтах йолча решеней шу. Массехк ди хьалха чакхъяьннача СССР халкъа депутатий йиълагIча Съезде дийцад мехкара хьал, хIаьта практически де дезача гIулакхий программа а белгалъяьй. Съездо СССР Конституцена юкъедихьад исполнительни Iаьдал чIоагIдара тIадерзадаь дола хувцамаш. Экономически политически хьал тоадар вахара хилийта даргдоацаш хIама да, демократически хувцамий наькъагIа бIубенна дIахьалхашкахьа гIоргдолаш, порядок, законность, дисциплина чIоагIъергйолаш, сага бокъо лораергйолаш. Цу наькъа тIара довргдац вай.

ХьатIадоагIа шу къаьстта ший тайпара да. Цу шера къастаргда вай дуккхача къамех латтача пачхьалкхен кхелах дола дош. Вайна массанена, советски наха, кхы боккхагIа лоархIам болаш гIулакх дац, деррига халкъаш паргIата а дика а дахаргдола Союз меттаоаттаярали из кердаяккхарали. Мехка халкъаш бIаьшерашка цхьана даьхад. Уж вIаши кхотаду советски шерашка Iоаяьча маьхаленаша а, вIаши дувз эггара чIоагIагIа зе деш лоаттабаьча тIем тIа Котало яккхар диц ца луш вай дегашка латташ хиларо. Вайна, хетаргахьа, цIаккха ца хиннача тайпара ира холу, цаI шоллагIчох дIа а къаьста, вай даха йиш йоацалга. ХIаьта кризиса кIалхардовла, когашта ура а айтта, кердалон наькъагIа чIоагIгIа гIа боахаш дIадаха могаргда алхха цхьана долаш. Духхьал Союзе хилар, из меттaлоаттаяри кердаяккхари — 1991 шера вайна хьалхашка латта доккхий, вай кхел шоаех тийша йола декхараш кхоачашдара дола дIоагIа.

Кхоанарча ден уйла еш, вай хьакъоастаяц воай кхел кхыча мехкийи халкъийи кхелах. Дунен тIа чIоагIгIа мах бу дунен халкъашта юкъера гIулакхаш тоадара вай юкъедихьача даькъа, дег тIара лов перестройке вай толам баккхар. Из вай хьатIаэц вай сийлахь-доккхача гIулакхa мутIахьа хилар санна, хIаьта дерригача халкъий аьттув балари ираз хилари дег тIара ловш а да.

Хьамсара новкъостий! Мехка тIаэтта кризис мел чIоагIа иле а, вайна могарг а да вай хувцарг а да гIулакх хьатIадоагIача шера дикагIча оагIорахьа. Цхьабакъда, из дара эшаш да граждански а къамашта юкъе а барт хилар, бехктокхам кхетабеши дисциплина йолаши хилар, цIена къахьегар, хIаьта вIаши юкъера гIулакхаш дикагIа хилийтар.

Укх дIадодаш латтача шера тIеххьарча минуташка аз Кердача шера хетадаь моаршал лу дезал а доттагIий а вIашагIкхийтта мелбагIарашка.

1991 шера хIара цIагIа хилба машар, барт, дика мел дар!

Керда вахар хьахилда вай Даймехка!

Керда шу дакъала хилда шун, хьамсара мехкахой!

АРЧАКОВ Сали.

Керда шу

Керда шу доагIа,
адамаш,
Iохеца бе доахка
герзаш,
Кердача шера
дунен тIа
Декалда пандара
мерзаш.

Сигален укх бога кIала
Хилда вай сакъердаш,
делаш,
Дуне мо сердалах йиза
Хийла вай массане
кхелаш.

Бер доацаш мел
болча исташа
Ага тIа гола
йоаккхийла,
Цу шера хIаране
воI ваь,
Бакъхийла даглатта
уйла.
Ахархо, кердача шера
Хьа сина дегагIоз
телаш,
Дуккха а дукхагIа
хийла
Кхедаьча ялатий элаш.

Поэт, хьога
а аргдар аз:
Дош кхолла деза
вай башха,
Вай иллей низ
кхоачаргболаш
Ер дуне,
ер вахар дашха.

Керда шу доагIа,
адамаш,
Iохеца бе доахка
герзаш,
Кердача шера дунен тIа
Декалда пандара
мерзаш.

СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКАЙ СОЮЗА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИИ СЪЕЗДА

СОЦАМ

СССР ВИЦЕ-ПРЕЗИДЕНТАХ

СССР халкъа депутатий Съездо соцам бу:

СССР вице-президенталла новкъост Янаев Геннадий Иванович харжа.

СССР Лакхехьарча Совета Председатель
А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль.
1990 ш. 27 декабрь.

СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКАЙ СОЮЗА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИИ СЪЕЗДА

СОЦАМ

СССР ГЕНЕРАЛЬНИ ПРОКУРОР ЧIОАГIВАРАХ

СССР Президента представленега а хьежа, СССР халкъа депутатий Съездо соцам бу:

СССР Генеральни прокуроралла новкъост Трубин Николай Семенович чIоагIве.

СССР Лакхехьарча Совета Председатель
А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль.
1990 ш. 27 декабрь.

СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКАЙ СОЮЗА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИИ СЪЕЗДА

СОЦАМ

СССР ЛАКХЕРЧА АРБИТРАЖНИ СУДА ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ХАРЖАРАХ

СССР Президента представленега а хьежа СССР халкъа депутатий Съездо соцам бу:

1. СССР Лакхерча арбитражни суда Председателалла харжа Яковлев Вениамин Федорович.

2. Нов. В. Ф. Яковлевна СССР Керттерча пачхьалкхен арбитра полномочеш дIатIаяхка СССР Лакхера арбитражни суд вIашагIъелла яллалца:

СССР Лакхехьарча Совета Председатель
А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль.
1990 ш. 27 декабрь.

МЕХКА ХАЛКЪАШКА

Советски Социалистически Республикай Союза халкъа депутатий Съезда кхайкарал

Хьамсара мехкахой!

СССР халкъа депутатий йиълагIа Съезд кхайк шуга, мехка гражданашка.

Тхоай бехктокхама боарам кхета а беш, оаха, СССР халкъа депутаташа укх Съезде тхоашта мел могар даьд политически экономически хьал тоадара, гIулакх дикагIча оагIорахьа дерзадара, мохк ца талхийташ соцабара. Съездо тIаийцай советски наха дIадехараши цар догдоахараши, цар сагготонаши йоакхоnаши массе оагIорахьара чулоацаш йола чIоагIа программа.

Оаш хьинаре дакъа лоацаши сакхетамеи хьал ца лоаце, демократически Iаьдалон халкъон вIаши цхьана гIулакхаш ца леладой мохк кризиса кIалхарбаккхара тIаерзаяь йола Съезда решенеш даьсса хабар хинна юсаргья. Из оаха дика кхетаду хIаьта цудухьа берригаш чIоагIгIа тIахьех позитивни гIулакхаш леладара.

Граждански барта хиларан цхьана гIулакхаш леладаран тIахьех оаха реализман бехктокхамен уйла йолаш вола, шийцIа а шиймохк а тоабар духьа кхотавален болх бен кийча вола хIаравар. ХьатIакхаьчан цхьанне шоллагIчунга кулг дIакховдаде деза сахьат — духхьал цхьоагIо хиларах историе критически ханашка мехка халкъаш цкъа санна дуккхаза халонех кIалхардийннад.

Халонаш ши-шегIа дIайоргяц. ДIахо йодача хана яха езаш духьленаш кIезига яц. Цхьабакъда бехктокхам кхета а беш оаха бакъду хьал тоадара эшараш долаш долга.

Исполнительни Iаьдал чIоагIдара хьакъехьарча Съезда решенеша хьаю мехкарча берригача гражданаша, ерригача организацеша, учрежденеша, предприятеша законаш нийса кхоачашдар Iалашдергдола пачхьалкхен управлене структура. Зуламашта, коррупцена, теневой экономикана духьала оттара дола хьалаш хьадара эша гIулакхаш чакхдаьхад.

Оаха тIахьех демократизаци яра хала никъ дIахо бахьара. Цунна йола альтернатива йолаш яц. Цхьабакъда шоай безам бар де гIертар законагIа доаца хIамаш леладар бахьан долаш наьха кхерамале, кхыметтел цар вахар а дIадала дезача кхаьчача хана пачхьалкхен керттердарех декхар да шийгражданаш лорабар. Тахан эггара хьалхарча плане отт кхетамца вIаштIехьяькка йола дисциплина ларде латташ йола элементарни порядок Iалашъяра дешаш, хIара саг тешаш хургволаш ий таханарча а хьатIадоагIача а денах, кхоачам хиллал мел эшар хургдолаш, вай бераш унахцIена долаш хьалкхуврдолаш, шоай а гаргарча наьха а вахара хила тарлуча кхерамах нах лорабала безаргбоацаш.

Инфляци юхтохара, товарех рынок хьалйизара сихха де дезараштa, кхачан ресурсаш нийса дIаекъара бола тIахьожам чIоагIбара тхоаш тIехьа долга дIакхайкадаьд оаха. ХIара болхлочун шийхьаштий ларда тIа производствана стимулировани ергйолча рыночни экономикагахьа гIа баьккхаб вай. Де мел дезар да мехка регионашта юкъе этта хинна боахамий бувзамаш талхара процесс соцаяра, экологически кхерамзле Iалашъяра. Предприятей коллективаш оаха тIахьех договорехи вIаши юкъерча поставкайи хьакъехьара шоай декхараш нийса кхоачашдара. Производство соцаргйолаш хIама хилийта йиш яц! Цо къаман катастрофа хилийтар кхерам ба.

Оаха тIахьех дуккхача бIаьшеренашка мехка дахача халкъий низегIа хьаьнйола вай сийлахь йоккха пачхьалкхе метталоаттаяр духьа Союзни договор чIоагIделга хьаллаца. Кердаьккхача ССР Союзе хIара республикана кхычарна нийсса шийсуверенитет чакхъяккха могаргда, хIара сага ше хьавовзийта могаргда. Вахаро ше хьалхагIе а лораду вай: мохк бекъабалча наьха вахара хьал эшадала тардаларах, кхохкам ирбала, цIаккха ца хиннача тайпара арахьарча дуьенцара гIулакхаш чоалхане дерза, пачхьалкхен а дерригача халкъий а кхерамзле талха тарлуш хиларах.

Оаха тIахьех къамашта юкъерча конфликташта юкъе мел нийсбеннараш, шоай къовсамаш дикача лоалахоша санна къоастадара, иштта а дукха йола гIайгIаши халахетараши кхы деба ца дара. Оаха тIахьех республикай правительстваш сага бокъонаш лораяра, ерригача социальни къамийи группай хьашташ лорадара дешашта мехка кулгалхошца вIаши хьинарегIа гIулакхаш леладара.

Оаха тIахьех цхьана гIулакхаш леладара мехка халкъа депутатий Советаш. Ховш ма дий цар массане а — поселковии юртийи ярашкара дена республиканскии союзнии ярашка кхачалца яраша — шоай полномочеш цхьан хьастара хьаэцилга: царна бокъонаш телараш цхьа харжархой ба. Духхьал цу цхьан хIамо хьахьокх цхьана гIулакхаш леладе дезилга, юкъе къовсамаш ца а леладеш.

Тхо кхайк ерригача политически партешкеи общественни боламашкеи конструктивни цхьана гIулакхаш леладара уж тIахьехаш. Съездо, тхона хетачох, дIахьекхад тайп-тайпарча низаша цу тайпара цIенен хIама хьакхоаллаши диалог иштта е еза — из дIахо яхьа а дегIайоалае а йоагIа.

Тхо шуга, тхоай харжархошка, кхайк тхоаш хьаллацар дехаш. Шун гIо — уйла ца еш политически гIа боаккхилга, эттача хьала кхы а чIоагIагIа дестабилизаци е тарлуш йола забастовкаши кхыйола акцеши елга юхатохарах латт. Шун гIо — саботажаи спекуляценеи наькъаш дехкаргдола эффективни балха тIахьожам вIаштIехьбаккхар. Шун гIо — кхыча халкъашта, моллагIча къамех, ди лелаберех, уйлаш ярех болча наха дикадар хилаo ловш хилар.

Шун гIо — СССР Президентах, обществе реально долаш дола тайп-тайпара хIамаш хьагойташ йолча мехка депутатски корпусах тешаш хилар.

Тхо тешаш да СССР-е экономически демократически хувцамаш делга дIахо дахьара дола дика хьалаш хьадаран дунен халкъашта юкъера кхерамзле чIоагIъяран тIаерзаяь йола Советски пачхьалкхен арахьара политика оаш хьинаре хьалоацаргхиларах.

Тхо кхайк шуга Керда, 1991 шу хьатIакхоачача хана. Вай дукха сатийса сатеш бахьалба цо вай Даьхенна, хIаьта хIара советски дезала — дика хIамаши иразы.

СССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ ЙИЪЛАГIА СЪЕЗД.
Москва, Кремль.
1990 шу. 27 декабрь.

1991 ШЕРА ЯНВАРЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА ЧЛЕНАША ГРАЖДАНАШ ТIАЭЦАРА

ГРАФИК

Петренко А. Н. — Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатела хьалхарча заместитела гражданаш тIаэцаргба г. Грозне 12 январе 9.00 сахьат даьлча дендз 13.00 сахьат даллалца; Знаменское яхача юрта 23 январе 12.00 сахьат даьлча денз 16.00 сахьат даллалца.

Султыгов М. А. — Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатела заместитела гражданаш тIаэцаргба г. Грозне 17 январе 15.00 сахьат даьлча денз 18.00 сахьат даллалца.

Бугаев А. М. — къаман политикен къамашта юкъерча гIулакхийн дешашта йолча массазарча депутатски комиссе председатела гражданаш тIаэцаргба 4 январе 15.00 сахьат даьлча денз 18.00 сахьат даллалца.

Хациев Л. И.—халкъа образоване, Iилма, культура, дина, наха кхетам балара, спорта, этика дешашта йолча массазарча депутатски комиссе председатела гражданаш тIаэцаргба г. Грозне 11 январе 15 сахьат даьлча денз 18 сахьат даллалца; Ачхой - Мартане 18 январе 14.00 сахьат даьлча денз 17.00 сахьат даллалца.

Эльмурзаева Г. Б. — наьналеи бералеи, кхалнаькха къахьегамеи бытеи, дезал лорабара дешашта йолча массазарча депутатски комиссе председатела гражданаш тIаэцаргба г. Шаьла 10 январе 14.00 сахьат даьлча денз 17.00 сахьат даллалца.

Чапсуркаев А. Б. — унахцIено лораяра, социальни дешашта, ветераний, инвалидий, къоаной гIулакхашта йолча массазарча депутатски комиссе председатела гражданаш тIаэцаргба г. Гудермесе 11 январе 14.00 сахьат даьлча денз 17 сахьат даллалца.

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума членаша гражданаш тIаэц г. Грозне Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета здане, № 203 йолча комнате, районашка гражданаш тIаэц горрайсоветий зданешка.

ДУНЕН ЧЕМПИОН

Лионе Карпов Анатолеца шахматех ловзаш 22-гIа парти цхьаккха кот ца воалаш чакхяьккхачул тIехьагIа Каспаров Гарри кхы цIаькха а 3 шера шахматех ловзара дунен чемпион волаш висар, шийерригa очкаш 12-нега дIа а кхоачаеш.

Дагадохийтаргда вай, положенега диллача, чемпион волаш висара духхьал иштта лайзача цунна кхоачам хинналга. ХIаьта а чIоагIагIа барех болча советски гросмейстерий къовсам дIахо хьоргба, хIанз счет 12:10 йолаш дунен чемпион хургвар белгалваьннавале а, е Каспаров котваллалца, цу боарам тIа кхача 12,5 очко яккха еза цун, е счет 12:12 хиллалца. Из хургда цхьаннегахьа совле йоацаш къовсам чакхбаьннаб призовой фонд а цхьатарра екъаргья ялилга.

Париж. (ТАСС).

ДИКАГА САТУВС ВАЙ

КПСС Нохч-ГІалгІай рескома секретара Х. М. Дзейтова интервью

Укх деношка Москве баха хилар Нохч-ГІалгІай Республика халкъа депутаташ, Назрановски, Сунженски, Малгобекски районий кулгалхой. Ишттa царца вар Нохч-ГІалгІай Республика халкъа депутат, КПСС рескома секретарь Дзейтов Мухьмада ХІарон а. Тха корреспонденташа дийхар Х. Дзейтовга, шоаш Москве бихьача наькъах а тахан республике эттача общественно-политически хьалах а дувцалга.

— ХІарон, сенца дувзаденна дар шо, шоай бехктокхаме балха моттигаш а йита, сагота Москве дахар?

— Шоана ховш ма хиллара, тІеххьарча хана хилар Назрановски, Сунженски, Малгобекски райсоветий чрезвычайни сессеш. ХІаьта кхаь района депутаташа цига тІаийца решенеш, СССР а Россе а кулгалхошка дІайовзийта а царца вай къаман дешах лаьца вІашагІкхета а лаьрхІа дахадар тхо. Тхо дукхагІа Россе кулгалхоша из дош къоастадарга сатувсаш да. ХІана аьлча, тІеххьарча хана цар репрессированни халкъий бокъонаш меттаоттаяра хьакъехьа соцам тІаийцаб, кхыйола лоархІаме решенеш тІаийцай. Цудухьа цига оаха тхоай решенеш дІа а елар, нагахьа санна гІалгІай халкъан проблема къоаста ца еш хІанз санна тІехьайоахе, дІахо оахош де лерхІар дІа а хайтар.

— ХІарон, малагІча кулгалхоща вІашагІкхетар хилар шун?

— Россе парламенте дахача хана, тхо тІаийцар РСФСР Лакхехьарча Совета председатела заместитела Р. Хасбулатова. Цунца вай проблемах лаьца хаьдда къамаьл а хилар тха. Цо тхо тешадир гІалгІай автономи меттаоттаяра дош 1991 шера къоастадергдолгах. Къаьстта са дувца безам бар РСФСР Лакхехьарча Совета Председателаца Б. Н. Ельцинца тхоай хиннача лоашача вІашагІкхетарах. СССР халкъий депутатий IV-ча съезда перерыв йолча хана араваьннача Б. Н. Ельцинца фойе вІашагІкхийтар тхо. Шийна тхо малашд хайча, гонахьа кхеста корреспонденташ юстара а баьха, тхоца цхьан саьн чу Іо а хайна, 20—25 минута къамаьл дир цо. Укхаза белгалданкха деза, цу вІашагІкхетаре тхоца СССР Лакхехьарча Совета член, СССР халкъа депутат М. Дарсигов а СССР халкъа депутат Х. Фаргиев а, Нохч-ГІалгІай Республика халкъа депутат И. Кодзоев а хилар. Оаха Борис Николаевичага дІаделар Іодихьа хинна документаш, ишттa цунга хаьдда дІахайтар гІалгІай халкъ Российски Федерацена юкъера цІаккха арадаргдоацалга. Цул совгІа оаха цунга дІааьлар, нагахь санна Россе парламенто дукха ца говш тха проблема къоаста ца еш тІехьайоахе, гІалгІаша къаман чрезвычайни съезд хьа а яь, суверенитет дІакхайкаергйолга. ТІаккха цо тхога аьлар, съезд яра сихдала йиш яц, шун дош оаха гарггарча хана официальни наькъаца къоастадергда. Ховш ма хиллара, РСФСР халкъа депутатий аргІан йоацача Съезде тІаийцаб политически репрессеш ярца Іазап лайнача наха бола соцам. Цунца Съезде Россе Лакхехьарча Совета а тхона, кулгалхошта а тІадиллад, из соцам сессе политически репрессеш яь хиннача халкъашта реабилитаци ярах дола Закон тІаэцарца кхоачаш а баь, цунах тІадоагІача шера март бетта хургйолча РСФСР халкъа депутатий аргІанарча Съезде хоам белга. Вешта аьлча, из Закон тІаэцарца оаха шун автономи меттаоттаяра, цунна шун аннексированни лаьтташ хьадалара йола чІоагІа кІийле хьаергья. 1944 шера шугара дІадаькхар юхалургхиларах шешек воацалга белгалдир цо. Бакъда, кІезига низткъало латт, цул хьалха шугара дІадаькха город юхаялара гІулакх. Из а со цигача хьалвеца, къоастаде хьожаргда вай. Укх лаьтта кхел а хинна вай даха дусе, тІадоагІача шера шун а Поволжьерча немций а пачхьалкхенаш меттаоттаергья оаха. Из детаро лургья тхона цу Законо. ХІаьта, цхьаькха а да, царех цхьан пункта тІа чІоагІду бокъо йоацаш хьалха дІадаьха хинна лаьтташ юхалулга. Лоацца аьлча, территориально реабилитаци елга хьадех цу пункто.

Тхо дІа-хьа къаьстача хана, оаха Борис Николаевичага дІахайтар, хІирий кулгалхоша гІалгІай хьакъехьа леладеча гІулакхаща, прописка ца ярца, нах балхара дІабахарца, цар вай Конституце бокъонаш телхаяь ца Іеш, дунен халкъашта юкъе лела законаш а телхаделга. Цул совгІа, оаха цунга хаьттар. ГІалгІайчене маца воагІаргва хьо, аьнна. ХІаьта цо дош делар, ше укх шера январь бетта воагІаргва, аьнна.

Ишттa тхо тІадаха хилар СССР Лакхехьарча Совета къамий политикахи къамашта юкъерча гІулакхехи йолча Комитета председатела Г. С. Таразевича. Белгалданкха деза, цунца а тха корта а болаш пайдане къамаьл хинналга. Оаха цунга ма ярра вай проблема дІайийцар. Бакъда, цо аьлар, вай долча хиннача комиссе оттаяь справка шийга хьакхаьчаяц. Из хьакхаьчачул тІехьагІа, комитете йийца а йийца, тхоай хаьдда позици дІа а хайташ, РСФСР Лакхехьарча Совете дІачулургья. ХІаьта цига шун дош къоаста а дергда.

— ХІарон, вай Нохч-ГІалгІай Республика суверенитетах йолча Декларацех Іа массехк дош аьлча бакъахьа хетар тхона.

— Фу аргда цунах. ГІалгІай депутаташа шоай дош къоастадалца сабарде яххаше а, тІа ма ийцайий из. Бакъда, цу тІара ерригa пункташ вайна хеттача беса дика я ала йиш яц. ХІана аьлча, цхьацца кхоачамбоацараш да Декларацe тІа. Керттердар да, Россецара къаста гІерташ хилар. Из тахан экономически оагІонга диллача, де эшаш хІама дацар. Бакъда, дика я цу тІара сага бокъонаш лораеш йола 5-гІа статья, ишттa гІалгІай дош ниийсача наькъаца, доагІар хьа а луш, къоастадалца Союзни договора кІал кулгаш яздергдоацалга дІахойташ йола 17-гІа статья а. ХІанз парламенте уж, дагадеххача хана, хувцаргйоацаш тІахьожам лоатабара механизм хьае еза.

— ХІарон, хІанз вай Декларацн хьоахайнча, цхьа хІама дагадехар тхона. Из вай ювца Декларацн тІаийцачул тІехьагІа, Назрановски райсовета чрезвычайни сесси а яь, цига соцам бир, гІалгІай къаман чрезвычайни съезд гулъе ещ, аьнна. Оаха кхетадечох, халкъа цу тайпара съезд еш хиннай нахага дІакхайкаде, дувца лоархІаме хІама долча хана. ХІаьта Іа фу аргдар цунах?

— Нийса ях оаш, съезд еш хиннай, халкъа вахаре лоархІаме хувцамаш деш хилча. ХІаьта даггара деххаше а, сабар а ца деш из Декларацн тІаэцарца эгІазбахача Назрановски райсовета депутаташа цу тайпара соцам бир. Вайна, Б. Н. Ельцин хьал а вена, цо фу оал хьажжалца, вай лакхехьа дийца репрессеш ярца Іазап лайнача халкъашта реабилитаци ярах дола Закон тІаэццалца, укх шера март бетта хургйолча РСФСР халкъа депутатий аргІанарча Съезде из дош дувц е дувцац халца, цхьаккха а тайпара съезд е эшаш яц. Нагахьа санна цар вай проблема, цига а ца ювцаш, тесса юте, тІаккха вай мел бола низ оарцагІ а баьккха, цхьан дагара а долаш, съезд хьа а яь, воай пачхьалкхе дІакхайкае еза, аьнна, хет сона.

— ХІарон, цу вай тхьоввра хьоахаьльча съезда кийчо яра комитет вІашагІъеллай районий сессешка. ХІанз из болх беш я, хоржаш латт делегаташ. Укхаза цхьа хаттар отт: гІалгІай халкъа шоллагІча съездо хержа Оргкомитет яцар-те цу тайпара съезд кийчъе езар? Цар полномочеш яц-те уж? Цивилизованни мехкашка леладеча гІулакхашка хьежача, халкъа съезд гулъяр вІа-дуж, цул хьалха хиннача съездо хержача Оргкомитета е Совета.

— Оаш оттадаь хаттар нийса да. Мадарра аьлча, хьалха шоллагІча съезде хержа Оргкомитет я съезда кийчо е езар. ХІаьта дІахо мел йола организацеш, партеш, бе-бе боламаш цунна новкъостал деш хила деза. Из дегІадаьхкача мехкашка лелача законий чІоагІъенна дІаэтта йола механизм я. Вай тахан воай пачхьалкхе хьанхоллача хана, бокъонаш телхае ягІац. ХІаьта аз цу хьакъехьа енна предложени ишттa яр: вай гІалгІай халкъо шийшоллагІча съезде хержача кулгалдара органе — Оргкомитете, съезд кийчъяра йола координационни совет хьакхоллалга. Цу юкъе бахна йиш яр Нохч-ГІалгІай Республика, райсоветий депутаташ, бе-беча формальни а формальни йоацача а организацей кулгалхой. ХІанз а ях аз, цу хьисапе вІаштІехьбаккха беза из болх. Нагахьа санна, вай цхьан лостаме из гІулакх вІаштІехь ца доаккхе, таханалца шийгІулакхех лоархІа а еш хьаена Оргкомитет юстара юте, тІехьагІо цунах къамана доккха зе дарга. Барт эгІаргба. Из дайта йиш яц.

Лоацца аьлча, хІанз санна официальни, парламентски наькъаца гІалгІай пачхьалкхе юхаметтаоттаяра гарга цІаккха а хиннадац вай. Из Іалаьмате дика болх ба. Цудухьа хІанз укх сахьате сухалбаро, хІаьта а, вай гІулакх дерригa а доадаь дІадоаккхаргдеце а, геттара гаьндоаккхдаргда. Из ца дайтара сога хьаттача фу эш? Цхьа хІама мара эшац: вай воайла юкъе бартцхьоагІо хилар. Тахан хьаькъал, денал, дог-цІена мел вола саг из барт хьабара оарцагІвала веза. Сай декхар а из лоархІ аз.

— Укх Кердача шера фу ала безам ба хьа эзараш болча газет дешарашка?

— Сона ала ловргдар царга: могаш-маьрша болаш, гоамал-хьагІ юкъера дІа а яьнна, беркате, ираз-хилда шун вахар! Оаца гиккхача шерашка сатийса ГІалгІайчен пачхьалкхе меттаоттаяь шу хилда укхох! Из тоаеча, дегІаккхувлача толамаш даха низ хилба шун! Сога хьаттача, цул боккха гІа ловпа бац цхьанна а гІалгІачоа.

— Баркал, ХІарон. Тха а безам ба тхоай коллектива цІерагІа Хьо Кердача шераца даькъала вувца.

Интервью йийцараш
Х. ШАДИЕВ,
М. БАРАХОЕВ.

БАРТ-ЦХЬОАГІО ХИЙЛА ВАЙ

Имам Измайлов Іабдул-Хьамид-хьажа дика вовзаш ва Наьсаре а ишттa вай республике а. Къаман нигатаца, уйлашца, гІулакхашца бувзабенна хьабоа гІа цун никъ. ХІанз Экажкъонгий-Юрта керда хьалдаьча маьждига имам ва из.

Хьинаре дакъалоац Іабдул-Хьамида района юкъарча вахаре а.

ХІанз ер шу чакхдоалача деношка цу районерча тха собкора М. Зангиева къамаьл хилар Измайлов Іабдул-Хьамид-хьажаца.

Корр.: Іабдул-Хьамид-хьажа, чакхдаьннад 1990 шу. Хьа дег чу, хьа вахаре фу лер йитар цо? Фуд, хьона хеташ, вай уйла е езаш цо дитар?

І-Хь. Дагардаргдоаца дукха хІамаш дитад вайна цу шеро. Даьла дикаца. Царна юкъе къаьстта ала деза, вай къамах а вайдар мо репрессей гІелал лайнача кхыча къамех а дола дош цхьан кога тІа этта хилар. Кердача шераца даькъал бувца лов сона, из дош къоастадеча хьалхалаттараш. Ишттa я цу шеро са а са деррига къаман а дег чу йита керттера гІозале.

ДІахо, хьанна дагадар цу шера эгара хьалха Нохч-ГІалгІайченера 120 саг Макка, Хьажа-ЦІа гІоргва, аьнна. Уж цига бахарах дикка беркат даьннад. Цар сийна, цар цига бихьача наькъа сийна пхьенаш дуташ, юкъера довнаш дІадоахаш дукха моттигаш хилар вай республике.

Из шу исторeн юкъе гІоргда, Наьсаре керда исламски институт хьаелларца. Хьужаре хІана алац цох, яхаш хаттараш деш нах нийслу. Малхбоале цІи хезача имама ГІазале аьннад: «Философи юкъе йоаца Іилма даьгача каьхата чилла я». Цудухьа, дунен хьаькъал, дунен вахара идеологи юкъе ца хилча, сенна эш моллагІа дола Іилма. Іилма деций бусалба хьехам а? Бусалба динца цхьана Іомаде деза кхыдола Іилмаш а. Цудухьа «Институт» оал цох.

Корр.: Іабдул-Хьамид, сога хьаттача, дукхагІа къахетаме бийзаб нах, шоайла безамегІа ба. Масала, Керда шу дездеча деношка Экажкъонгий-Юрта Совета исполкомо яьча решенех, шоай юрта цхьаь-миска бисача наха (67 ва уж) цІей хьамара сагІийна кхоккха килограмм шекар дІа-хьа декъаш лелар нах. Цу масало хьагойт, къахетам Іаьдала органашка а кхоачаш латталга. Бакъдий из?

І-Хь.: Бакъда. Къахетам боацача моттиге беркат хилац, барт хилац. ТІаккха, вайна ховш ма хиллара, из «лазар» юкъедолча къахьегама коллективай болх а дІа мича бода лерттІа. Къахетам массанахьа а эш.

Корр.: ДІадаха шу, Іа яххача тайпара, дикача хІамаех диза а беркатегІа хиларца а дикка белгалдаьнна да, цул хьалха дІанхачарел. Ца хилча, ца нийсделча бакъахьа долаш хІамаш а хинна ма хургдий. МалагІаш да уж?

І-Хь.: Цу хьакъехьа аз аргдар, вай нийсагІа а аттагІа а дІагІоргдолча наькъ тІа ког дІабетталургбола моттигаш юташ йолча, вай цхьайолча воча оамалех лаьца. Сона хеташ, царех эггара зенегІъяр, цхьа дика хІама дІадоладаьча сагагара даьнна гІалат хьалсувса а деш, цунна гаьнаці духьаятувса оамал я. Тийшаболх ба цо лелабер, яхаш, гІийбаташ ду, наха хьалхашка из ІотоІаве гІерт. Цу гІуланхо вІашна байтац нах а цар уйлаш а. Вайна тахан гуш ма дий из: кхыметтел дукхача шерашка денз вай къаман са Іувдаш хьабоагІа бала дІабаккха оагацагІбаьннача наха а новкъарле ю цу гІулакхо. Аз ювцар — вай йоаца автономи, вай мехках дІакъоастадаь лаьтташ, йоаца политически а социальни а бокъо я.

Къамо доккхал ду цу деша хьалхабаьнна леларех, царга ладувгІаш а царгара даргдолча диканга сатувсаш а ;а къам. ТІаккха хьажал, цу къаман викалашта юкъера цхьоагІо мишттай?.. Воайла яхьаш лелаю зама а ди а ма дацар вайна тІакхаьчар. ХІаьта а...

Тайп-тайпара уйлаш, нигаташ, хьаькъалаш, дагардараш дукхагІа хилча — дикагІа да, нагахьа санна цар дерригне тоатолгаш юххера а цхьан барта доагІе, цхьан наькъ тІа доале.

Корр.: Хетаргахьа иттех неформальни тоабаш я вайцига вІашагІкхийтта. Сов дукха яц-хьогІ уж вай зІамигача къаманна юкъе, аьнна хеталу.

І-Хь. Аз тхьовра аьннача тайпара, уж вай ювца неформальни организацеш, хІаране ше-ший идеяш йола партеш я, зІамига яле а йоккха яле а. Нагахьа санна шоай наькъаш-идеяш вІашка а увзаш, къаман керттерча наькъах хьакхета гІерте, дика партеш я уж, хІаьта цар дукхал вайна вІалла новкъа а яц. Бакъда, харц яле а бакъ яле а, шошоай оагІонашкахьа дІа-хьа а гІерташ, шоайла къувса партеш вайна эшац. Царех къаманна пайда баргбац, зе мара. Уж дукха тоабаш, группаш, партеш товш а ца товш а моттигаш хул. Сога хьаттача, аз вайцига, вай ГІалгІайчене, цу тайпара цхьаккха парти хулийтаргьяцар, Советел совгІа. ТоьаргІа къаман викалаш юкъе боагІа Іаьдала, къаман советаш хилча. Къам дІа-хьа декъа партеш-тоабаш эшац вайна. «ВІаши къеста ма къеста, — йоах Дала КъорІа тІа, — кхерамерча берда йистера хьа а даьха, цхьа тоаба хийла аьнна, вІашагІтехад Аз шо».

Корр.: Мишта хилча бакъахьа хет хьона ер керда шу, сенга сатувс Іа?

І-Хь.: *Сталинско-бериевски къизача* гІозаро харцонца дІабаьккха мохк бІарчча юхакхачарга сатувс аз, дерригача вай къамо санна. Со теш из бала кастта дІабаргхиларах. Цунца дувзаденна дукха дика хІамаш, дукха эргалонаш хургья вай вахаре. Лоаллаха дахача хІирий къаманца исторически йІаьххача ханашка вайна юкъе хинна барт юхаметтаоттаргба. Вай а хургда воайла ІимерзагІа, бехктокхамегІа.

Тхо, ди лелабу нах, юстара хургдац. Тхоай оаз, вна дІакхоачача тайпара, воча хІамаех вай вахар цІенде, кхуваш йоагІача тІехьенна дика хьехам бала. шоай заманга хьежжа хьаькъал долаш кагирхой хилийтара тІехьа хургда тхо. ХІанз а бу оаха къонабараштa юкъе цу тайпара болх. Сомайоахаргья вайнахьа къаьнара динагІа йола оамалаш, традицеш. Масала, белхий-белга хІанз вахаро ше бакъдаь хьаллаьцад, ала йиш я.

Вайна а берригача Советски мехка мел дахача къамашта а даькъала, беркате, перестройка дукхагІа кайоалаш хилда Керда шу!

АЬТТУВ БАЛБА ХЬА

Доахан Іангара доахилга. Аттачарех дац из гІулакх. Цунна кийчо яра лард ахкан замалахьа йолла еза. Мадарра аьлча хьайбаш лерттІа доаяьаца Іалашдаь хила деза. ХІаьта цу декхарех дика лоархІабаьб «Назрановски» совхоза ахархой. ХІанз дерригa а тийша да шурий фермашка къахьегача доярказех, скотникех. Цар лерттІа доал дарга, ханнахьа деттарга хьежжа мара шура лац хьайбаша. Вешта аьлча, хьайбаша шоай еш йола йоакхо цхьа пайда ца луш йоалц. Укх боахаме къахьегаш дуккха а дика доярказ ба. Бакъда, царна юкъе балхах дІатохача кулгаца, оалача дешаца, хьайбашца ший тайпара къахетаме, дог лазаш хиларца белгала я Евлоева Эсет. Цо къахьегача Аьлтий-Юртарча отделене доярказа бела а белаш дувц. — Эсета мотт ца ховча хьайбашта ший оамалаш дІаІомаьй. Царех моллагІча бежана из дІабІарахьежача ший фу де деза хов, яхаш.

Бакъда, шийтта шера укхаза къахьегача Евлоева Эсета ший дукхагІа мел йолаха цардара ца къасташ дІайнхьай. Нагахьа санна, царех етт цамогаш хилча зІамигача берага санна хьож из. ХІаьта царна лазар дуждара бе-беча молхаед дикагІа гІойле ю цун кІаьдача кулгаша. Тахан а дахка дезденнача ший доахана унахцІена тІехье хьахилийтара гІо деш я из. Укхаза ала деза, ше доал деча доахана Іодаьча Іаьсий цо йоакхо елгах. Эсета бе-башха хетац цар дІахьора кхел. Из царех дика доахан хьалкхеде хьож. ХІаьта цун из дика вІаштІехь а доал. Масала, цо юкъера лаьрхІача хІара беттача Іаттагара оттаьча нормал тІехьа шура йоакх. Цунца шийна хьалхашка латта декхараш тешаме кхоачашду. Евлоева Эсета из кулг-говзал Іомаь бола дуккха мехкарий ба цун уллув къахьегаш. Мадарра аьлча, цун вІаштІехьдаьннад кагехчар балхацара безам совбаккха. ХІаьта цар а шоаш доахача толамашца Эсета юкъ кІайю. Масала, къона доярка Дудаева Есита шура яккхара планага диллача ший хьехамчал тІехьайнсац. Цунца гуш да Эсета дІахьнйхар зехьа дайнадоацилга. Ишттa хьаьнала, нахаца юкъа йолаш болх беча Евлоева Эсет къахьегам ца зувш бисабац.

М. САЛАНГИРЕЕВ.
И. ПЛИЕВА сурт.

КЕРДАЧУН УЙЛА ЕШ

Тахан мохк экономически кризисера хьалбаккхара уйла еча хана, каст-каста хьехаду ахархой фермерски боахамаш хьакхоллалга. ДукхагІчар из этап арендага гІолла чакхъяккха еза, йоах. ХІана аьлча, цу процессо дика новкъостал дергда цу тайпара боахамаш сихагІа вІашагІдохкара, цар болх хеттача беса дІабахийтара. ХІаьта мехка дукха арендатораш ба фермерски боахамаш хьакхолла таронаш а йолаш, цох малагІа пайда баргба а ховш. Бакъда, царна моттигерча кулгалхоша фермерски боахамаш хьадара новкъарле ю, цу хьакъехьа йоадам боллаш цар лоархІам белгалбоаккхаш дола законаш ца хиларах. ХІанз, ховш ма хиллара, РСФСР халкъа депутатий аргІан йоацача Съездо цу лостамагІа къахьегара дола наькъаш белгалдьхад. Ишттa цига тІаийцар лаьтта наьха доалахьенгахьа дерзадеш дола Закон. Цу кердадаращца дувзаденна оаха массехк хаттар дир республика агропрома кулхозий гІулакхаш леладара йолча отдела начальника заместителага Ужахов Борисага.

— Вай къамаьл РСФСР парламенто тІаийцача цу лоархІамерча лаьттах долча Законагара дІадоладе безам бар са. Ховш ма дий, цу хьакъехьа бе-бе уйлаш хилар. Цхьабараша из социализма принципаш йохаяр санна лоархІ. Хьона фу хет цунах?

— Сога хьаттача, из Закон дукха хьалхагІа тІа а ийца болх беш хила дезаш дар. Нагахьа санна хІанз РСФСР халкъа депутатий Съездо деш санна, из шу хьалха СССР парламенто даь даларе, цу юкъа мехка юрта боахаме белгала хувцамаш хинна хургдар дикагІча оагІорахьа. ХІанз бебеча бюрократически уйланигат долча француша цунна духьала къамаьлаш дувце а, из Закон ахархоща дуккхача хана денз сатийсар кхоачашдаргахьа баьккха лоархІаме гІа ба. ХІана аьлча, цу Законо ахархоех бокъонца шоай лаьттай дай бу. ХІанз лаьтта моттигерча Советашка гІолла дохка йиш йолаш да. Ховш ма хиллара, коллективизаце, тІаккха совхозаш ярца ахархой лаьттанцара хийрбаьхар. Цунца уж юрташкара дІааха боларбелар е кхыйола говзалаш караерзаяра тІабийрзар. Из ишттa хилар хьахьокх дуккхача факташа. Масала, вай республике дукха юрташ, нах дІа а баха, яьсса латт. ХІаьта хьалха ахархой лаьттан дай болча хана цар безамца карадерзадора лоаманцара лаьтташ а тІехьа. Цига хьалкхейора вІалла дагайоаца культураш: нарсаш, помидораш, ябакхаш, пасташ, харбазаш, коартолаш. Цу хана цар дика кхетадора совлен продукци йохка е пачхьалкхенга дІачуяла бокъо йолаш шоаш болга. ХІанз арендаторашта еннай из бокъо. Цига дукха духьаленаш нийслу. Бакъда хьалхарчара, шоаш лаьттан дай хиларах тарра, лакхера хьалхадаккхарах а доацаш, цу лаьтта шоашта бакъахьа хеташ йола культура дІаювра. ХІана аьлча, царна дика ховра цига малагІа культура дикагІа хьахул. Бакъда, халахете а, застойни оалача ханашка царна цІагІа доахан леладе а тІехьа бокъо лацар. ТІехьагІо юртбоахама продукташ хьаецц хиннараш, уж хьа а нйеш, яа езача кхаьчар. Цудухьа цар городера лаьтта, шура, нахча ниийора. ХІаьта хІанз уж продукташ городе а яц.

Белгал ца даькхача даргдоацаш цхьаькха хІама а да. Хьажал шо, цу хана цар хьалкхебаь башха дика хьувкъам чуэцара кхычахьара низ леха безаш хиннабац. ХІанзарча боарамга диллача, цар лакхагІа хьувкъам чуэцаш хиннабале а. ХІанз совхоза е колхоза кулгалхой хьувкъам чуэцара гІо дехаш хул. Цунца гуш да наьха хьалха санна колхозашка, совхозашка болх бе безам боацалга. Масала, гІонна баьхкача наха из болх дог лазаш хьабац. Цунца дукха маьхе ялат чу ца эцаш дус. Хеттача беса доакъар Іалашдац. Цудухьа лерттІа доахан Іангара даха вІаштІехьдалац. Ишттa шура а кІеэнга лу. Из деррига а ахархой лаьттан дай ца хиларах нийслуш хІамаш да.

— Хьона хетачогІа, лаьтта ахархошка дІа а денна, фермерски боахамаш хьа ца дой кхачан программа кхоачашъюлургьяц?

— Цу хьакъехьа со цІаккха а шин дагара хиннавац. Аз массаза совещанешка, собранешка хьалхадоахар, лаьтта, цу тІа болх беча наьха доалахьа хила дезалга. Нагахьа санна из ца дой, вай тахан юкъеккхувлача бе-бе методех хІама хургдац, яхаш. Бакъда, со харцахьа уйла ю саг а лоархІаш, аз яхачунга ладувгІа ловш бацар. ХІаьта аз дийцар, кІала бух а болаш дар. ХІана аьлча, со каст-каста балхапа дувзаденна колхозашка ухар, цигача юрта боахама даькъера гІулакхаш тоадара хьакъехьа ахархошца дагавулар. Цар массане а хьалхайоах ер уйла — лаьтта ахархошка дІадала деза. Нагахьа санна вай цу наькъагІа ца долхе, мохк кризисера арабоаккхалургбац, кхы а чІоагІагІа ахкабаха мара. ХІаьта со царца цхьан дагара ва.

— Вай республике фу ду, ахархой боахамаш хьакхоллара кийчо еш. Цунах Іа дийцача бакъахьа хетар тхона?

— Тахан Нохч-ГІалгІай юрта боахама министерствас ахархой (фермерски) боахамаш хьадара керттера терко ю. Масала, уж хьакхоллара практически а методически а новкъостал деш тха специалисташа Грозне, районашка семинараш чакхйоах. Цул совгІа, дикача специалистех болхлой группаш вІашагІъехкай, цар районашка дІа а ухаш, ахархой боахамаш хьакхолла безам болчаоьа эшаш дола каьхаташ кийчдергдолаш. Ишттa ахархошта лаьтта къоастадайтача а практически гІо ду оаха.

Тха новкъостаца 1990 шера вай республике 871 ахархой боахам вІашагІбеллаб, цига болх беш ва 3781 саг, царна тІачІоагІдаьд 12069 гектар лаьтта. Царех 66 боахам, продукци хьалкхе а ещ, йохкаш ба.

— Ховш ма хиллара, моллагІа кердадар юкъедоаладеча чІоагІа лоархІаме да, из кхета а деш хьаллацар... Цудухьа ха ловра, из гІулакх районашкарча кулгалхоша мишта хьаллоац?

— ХІанз укх сахьате дувцача къамаьлага диллача, ахархой боахамаш хьакхоллара духьале еш кулгалхо кораваьвац тхона. Бакъда, дег тІара кердадар хьаллоацаш, из хийцца дІадахийтара новкъостал дераш а дукха бац. Царна хет цунца шоай бера доал дІадоалаш санна. Бакъда, уж гІалата ба. Сога хьаттача, колхоза цхьаккха пайда а ца беш, эрий дадача лаьтташка ахархочо дика хьувкъам хьалкхебе гІерташ хилча, цунна ма хулла новкъостал де, цул совгІа цо из дарах барнал ала дезар. Арендни подряд юкъейоалаеча хана а, цу тайпара тенденци дегІаахa йолаелар. Кулгалхоша шоашта хур-могар дора, из болам вахаре чакх ца балийта гІерташ. Укхаза а цхьацца духьаленаш хила тарлу.

Бакъда, Шатойски района кулгалхоша кердачун лоархІам кхета а беш, корта болаш новкъостал ду. Масала, укхаза сиха къестаду ахархой боахамашта регистраци яра, царна лаьтта къоастадара, керттера средстваши ссудеи далара дешаш. Тахан цу районе лаьттах пайда эца бокъо луш йола акт дІаеннай 356 боахама. ХІаьта царех 30 толаме болх беш ба. Из гІулакх дика вІаштІехьдаьккхад Назрановски, Веденски, Ачхой-Мартановски районашка. Укхаза керттера белгало латт цу районашкара нах дІабаха яьсса йиса хиннача юртий вахар дийнлуш хиларах.

— Тахан хьалха-и дац-те ахархой боахамаша доахача толамех дувца?

— Дац. ХІана аьлча цу лостамагІа къахьегача наха лоацца хана белггала толамаш даха вІаштІехьдаьннад. Масала, вай лакхе йийцача Шатойски районера ахархочун Демильханов Хасой боахамо шоаш леладеча доахангара хІанзле алсамо шура, нахча йоакх, коартолаши баьцадаараши хьалкхеду. ХІаьта царца берий беш, районни больница Іалашъю, юхейисар базар тІа йохк. Ишттa, ахархочун Муртазалиев Султана боахам жа леладеш ба. Царга дулха а тхан а лаьрхІа лелабеш 800 устагІа ба, царех 600 жий ба. Цо оттадаьча договорага хьежжа, тха колхоза дІалу. ХІаьта дулх базар тІа дохк. Цунца цар нах дулхаца Іалашбу.

— Колхозашен совхозашен малагІа новкъостал ду цу боахамашта шин кога тІа ураоттара?

— Аз лакхе хьоаха мадарра, пачхьалкхено ссуда даларца — ахчанца новкъостал ду царна. ХІаьта вай замалахьа ахча хиннадар, аьнна, доалаш дац, цунах хьаэца хІама ца хуле. Цу даькъе колхозашен совхозашен дика гІо ду техника, доахан, жа, минеральни удобренеш, ги Іалашдара. Ишттa юрта боахама министерствос 1990 шера царна лаьрхІа зІамига габаритни техника, автомашинаш, вІашагІдехкаш дола цІенош, электростанцеш лоаттаяра заявка яьй. Цул совгІа, оаха гаьнна лоам чу ядача юрташта тІадолха наькъаш дохкача, электролини дІатІахьоча гІо ду. Масала, Итум-Калински районерча Зумсой яхача юрта бахача наха дехарах, Ушкалой яхача юртаца из ювзаш йола 10 километр никъ билла доладеннад, цул совгІа электролини йилла а лерхІ. Мадарра аьлча, оаха тхоай низ дІакхоачар дергда цу боахамашка цхьаккха а тайпара новкъарле йоацаш болх байтара. ХІаьта, из де вІаштІехьдаргхиларах тешаш а да тхо.

Интервью йийцар
БІАРХОЙ Мухьмад.

АВТОРХАНОВЦА ДАЬККХА КХО ДИ

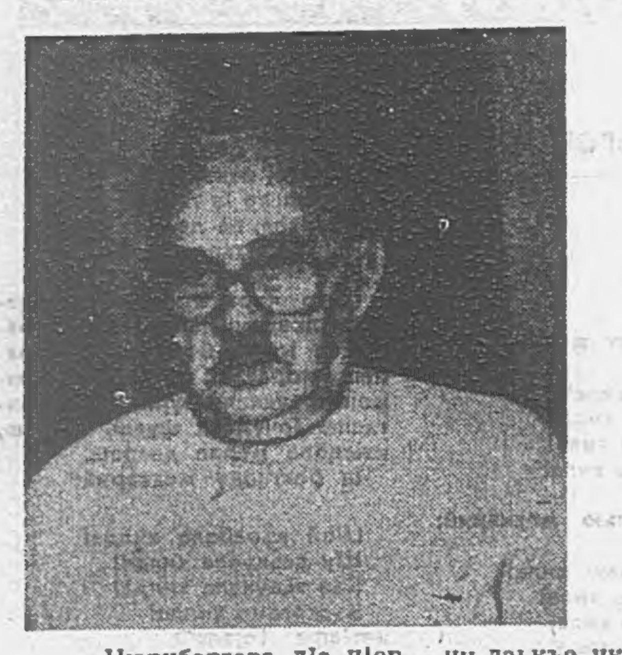

Ховш да вай мехахочун Авторханов Iабдурахьмана бокъонаш меттаоттаран лаьрхIа вIашагIъелла комитет йолга. Цун кулгалхо ва СССР халкъа депутат Авторханов Супьян. Дукха ха йоаццаш Супьян хиннав Авторханов Iабдурахьман волча хьошалгIа. Цунца шийн хиннача вIашагIкхетарах дувц цо:

— Нюрнбергера дIа цермашинаца вахар со, Мюнхене. Цига вахаш ва Iабдурахьман. Воэале сона тIаьера лакхача дегIара, товш вола саг. Из Авторханова воI хиннавар: «Нохчо вий хьо?» аьнна, цо хаьттача чIоагIа цецвалар со. Шийн цIи Тимерлан йолга хьа а хайта вайнахьа IаьдалагIа мархIа ийккхар из сона. Цо дIаиргар со да волча, фусаме. Гораш йиста, чIоагIа хозача, сатийнача мутнига я цо вахаш цIа дола квартира. Эггара хьалха аз зийра, Iалагмате дукха литература цар шагIа хилар. Нохчий мотт ва мехкара дар, вай мехкара газеташ, журналаш а дар цары юкъе.

— Супьян, цхьаболчар йоах Iабдурахьман лазаро хIалаинта метта ва, бакъдий из?

— Аз-м ардацар из сел лазаро хIалинтав а. Вужаш а гIотташ а ва из. Вешта кхачара диллача а дикха ха йолаш саг ва Iабдурахьман. Цун 82 шу дьалнад. ХIаьта цо гучаваьлча, чIоагIа гIадвахна сона духьал а вера. Безаме юхь-сибат долаш саг ва из. Цунца аз даьккхача кхаьа дийнахьа тха мел хиннача къамелах керттердар, вайнахьа къам, наргIата бах, дакхара тIадерзадь цун хиннара гучадаьлар сона. ХIаьта дукха ха йоаццаш хиннача Нохчий къаман халкъа съездах, цига бахча дешаш аз дийцача бIаргех хий даьлар цуьоночча. Цига ше делар хержа хиннарга ховш вар из.

Даймехках, Нохчийчонех дукха хийттар цо сога. Ше вокхха саг вале а, моллагIа цецвоккхаргболаш дукха хьекъал а ва из. Ше деннадац Даймехкаца дувзадена цхьакха хIама, из «Цунах къаьста 47 шу даьналаре а.

ХIаьхарча дийнахьа дукха хаттараш динзар аз Iабдурахьманага, духхьал цун моташаула, дезалца дувзаденна доацараш. «Тхо шиъ чай молаш лагIаш, цIаьхха согахьа хьатIа а вийрза: «Супьян, нохчий мотт цIена бувший дуз?», аьнна хаьттар цо. Аз жоп делар: «Сонахул дикагIа ховш хьона из мотт».

— Супьян, иштта лаьрххар цо, Нохч - ГIалгIай республика суверенитет тIаяарах бола хоам-

— ЧIоагIа раьза хилар. Из дIаховшше а сога хаттараш де волавелар, из лоархIаме гIулакх чакхдаккхара тоъал къаман интеллигенци йий-те, республика экономика малагIча хьале я? ХIаьта цу дакъе цIъарчоа Къулбаседа - Кавказски, тIехьаIо Кавказски экономически сообщество вIашагIтехача нийсса цIендас.

Политически оагIонга дилвича, из бакъахьа хетадь ва суверенно республикаш Кавказски конфедераци вIашаги. «Цунах дукха хьал Кавказе дахача къаьмашта баьнна ха Iеш Россеца бокхха пайда барбар», — аьлар цо.

— Союзни договора проект йовзаш варий ер?

— Цу проекта дукха раьза вацар. Центра ца йоагIа бокъонаш соп-дукха еннай. Цо шийн аргIанна централни министерствашей ведомствашей диктат лоаттаьа аргIанна тIатовш.

— Шийна реабилитаци лаьрхIа шийн лоIаме йола комитет вIашагIйоллар ца лаьрхIар Авторханова?

— Раьза хилар из цу гIулакха. ЦхьабакъIда, цо из болх шербе беза аьлар, цхьаццахьа бахьанех шоай Даьккхар нехасте безавн мотт IIаотта мел тIехь болх хьа бувзлаган бокъ юкъе а.

— ЦIагIара беначе кхы малагIча хоамо гIадвиргах ва?

— Iабдурахьман ва тешаца ваьннавар, Грозненски аэропортах Шейх Мансура цIи тилдаь. Аьлча, цун гIадвахар дувцалга доаш чIоагIа дагар.

ШоллагIча дийнахьа Iуйрийна тхоаш вIашагIтехьачи тIаьта Авторханова деаттар аз, цун вахарца, лелараца, цун деррига гIулакхашка лаьзургаш а цун терко еш а вайнахьа халкъ хилар. Къаьстта дукхагIа ва езар бар хьа вахарах, балхах, дийнаца пайда хилар а. Цунна йолча юкъ-моттигах, гаргалонех, гонахьа хулаш долча хувиамех.

1942 шера эмиграце ве вахале. Нохчийченах а, Россе исторех а лаьца пхиъ книжка язйаьд Авторханова. БелгалдIакха деза, цун сага Людмила Петровнас шийна тайпара. Дукха хьа дуккха къаьстта дека. Цу пайда вахарана бакъ метта болх бай. Цунна къелтира дIаяздаь ла Петровнас. — Бокъонца долча бесса гIулакх дуненна дIадовзийта, гIертар цу вахарца балхаш язъдьа сцIендас. Царех цхьадараш тIа кIал А. Уралов, яха псевдоним а уттаеш.

— Супьян, ховш да, доаззол декъа кхы а дукха вай мехкахой бахалга. Царца бувзамаш лоаттадеш Авторханова?

— Геттара балхах чуйна волча Iабдурахьмана хан тIедаьхача дукхаза а нахаца бувзамаш лоаттаде. Цунца гаргало лелаю Абдулкадыров Мухьмадел Гугаев Саладин. Уж шин саг къаьстта дукхагIа цо тIаэдача а цунна безача а нахах ва. Мухьмада хьалха болх бийь «Радио Свобода» яхача радиостанце. Лоаццаш цунгага пах лаьла 19 шу долаш 1939 шера ЦIеча аскара вийнав. Финслски Iема доакъашхо ва, човнаш … ва вахар немцашка есаралла вигав. ХIаьта хIанз Гугаев Америке вахаш ва.

Со веналга а хайна Авторханов волча хьакхахьар Абдулкадыров Мухьмад. Дукха хIамаш дийцар сона цу цунна.

— Супьян, хьона хан мел балхаш да Авторханова издьа?

— Бокъонца хац сона, цхьабакъда, кхо бIаь сон тIа шерабенна. Уж дерриге а балхаш сталински - бериевски застоайни хьакъ а нашка КПСС-а кулгалдаьраша чакхъаьха харц лини ше мара хьаойташ дар.

— Далла хоастам ба, — аьлар Авторханова, — тахан мукъагIа со Советски Союза моастагIа воацилга наха дIадайна. ДаьлагIа дехаш хьаенна не шийна сона лар. ХIанз, из бокъо сайна хургхиларах ваIла а шек ва.

Авторханова дезалех лаьца. Цун воI Тамерлан «Кавказ» яха журнал араяхадьшо, «Прометей» яха издательство шийн доалахьа а йолаш ва. Цун кIант Барта болх беш я Мюнхенерча болхан нах. Вешта аьлча, интернате.

Авторханова сона тIадилдар бертриноги нохчашка гIагIашка а шийна сан моарчаш дарши хьа — СССР дукха дийцад сох а со санна болчарех а во хIамаш. Дийнахьа а бус а газеташка, журналашка, телерадиопередачашка дукха йора тхова духьалара пропаганда, — йоахар Людмила Петровнас. Вешта шераца дакъал бари. Из аз кхоачаш а ду.

Интервью яйнар В. ДОВЛЕТУКАЕВ.
СУРТА ТIА: I. АВТОРХАНОВ.

Дог гIоздоахаш...

Iалама хозанех, доккхача беркатах, дунен эзделах дизза дола, лоамий чIоагIалено, дай Iаьдалаша кхотадаь дола гIалгIайи нохчийн къамаш кхы а гаргадугаш, цхьа сурт оттадеш дола дош да «Вайнах» яхар.

Цудухьа тилла хургья-кх из цIи вай халкъий оамал, вахар юхь-сибат гойташ йолча халхара коллективах.

«Вайнах» яхача Нохч-ГIалгIай Пачхьалкхен ансамбла артистий талантах дувцаш «Капиталь» яхача аргентински газето язду:

«...Наггахьа мара хулаш йоацача зрелищах тешаш хилар тхо», — яхаш. Из бакъ а дз. Цу ансабла коллектива карагIдоалаш дар наггахьа мара нийслуш хIама дац.

Вайнаьха вахаре йоккха моттиг дIалоацаш хиннад иллеши халхараши. Каст-каста керда халхараши иллеши хьахиннад цар вахаре.

Ше хьахиннача укх шовзткъеи цхьайтта шера халкъа традицеш лораеш, дегIайоалаеш хьайоагIа «Вайнах» яха ансамбль. Бокха кхоллама никъ беш, цо цахаддаш къахьег шийн репертуар маярра йолча халкъа музыкальни искусства образецашца дегIайоалаяра тIехь. Вай республике меттел, берригача мехка а, доазол дехьа а, цIи хеза бола халкъа къонгаши мехкарийи кхебаьб ансамблю. Царех ба СССР халкъа артист, Социалистически Къахьегама Турпал, хореографе гIорваьнна мастер вола Эсембаев Махьмуд, РСФСР халкъа артисташ Айдамирова Марьям, Дагаев Валид, НГIР халкъа артисташ Демаев Iумар, Сардалова Зулай, иштта кхыбараш а.

«Вайнах» анасамбла кулгалдеш ва йоккха талант йола балетмейстер ГИТИСА-а выпускник Элимбаев Тапа.

Ансамбль духхьал вайнаьха халхараш даь Iац. Кавказе долаш долча кхыча къамий: эрсий, украинций, татарий, негIий халхараш а ду цу ансамбло.

Нохч - ГIалгIайчене меттел, вай берригача мехка а музыкально-халхара искусство дIайовзийташ йола пропагандист а хинна дIаэттай из ансамбль.

Вай мехка эггара дикагIа йолча коллективашца цхьана «Вайнаха» дакъа лийцад Москве, Ленинграде, Киеве, Мурманске, Иванове хиннача фестивалашка. Халхара лакха говзал бахьан долаш цу ансамбла еннай Ерригсоюзни хьажара лауреат яха цIии Ленински комсомола премии.

Дукхача мехкашкара зрителашта хан-жерахь бицлургбоацаш дегчу бийшаб ансамбла доакъашхой. «Дейли Нейшн» яхача Кенийски газето язду: «Вайнах» ансамбло «штурмаца» яьккхар зрительски аудитори, тхо цец даьхар цар», яхаш.

1990 шера июнь бетта ансамбль хьийха хиннай туркий мехка «Абрек» яхача фирмас. Цу фирмана кулгалдеш ва вай мехахо — нохчо Мустафа Унлу. Цига уттадир концерташ городашка: Анкаре, Стамбуле, Измире, иштта кхыча городашка а. Деррига а 12—15 концерт дар цар деннар. Оалилга а дувпилга а дац цигарча наха тхо дег чура, безамца тIаэцар, — яхаш дувц ансамбла директора Усманов Iарбе. — Чу-ара вала моттиг йоацаш нах бар массанахьа, филармонешка нах къайла баххал зизашца хьалийзаяр сцена, ура а этта тIоараш деттача зрителаша дIабахийтацар артисташ. Иштта дика тIанийцар тха коллектив посольстве а.

Ансамбла сурт-сибат лоацца аьлча иштта да.

Искусство дегIайоаладь а ца Iеш, оалаш махиллара, шоашта вахара хьаст Iалашбеш ба ансамбла доакъашхой. Цхьа шу да из коллектив боахама кердача формагIа къахьега йолаенна. Цунца ювзаенна цхьацца халонаш а я цар.

Реклама лаьрхIа 100 эзар сома маьха плакаташ, открыткаш, буклеташ дайтад цар Югославе а, кхыча доазол дехьарча мехкашка а. Из царна дукха ахча да. Ансамбла таронех вIаштIехьдаргдолаш гIулакх дацар из. Цу хьакъехьа дикка гIоновкъостал дир республикерча организацешка, предприятеша.

Реклама яйташ ахчанца новкъостал даьраш ше бувцаш ансамбла директора Усманов Iарбе аьлар, Цуров Мувсай Ахьмад, «Чечингражданстрой» кулгалхо, визза патриот ва. Ак ца оалаш, цо дика кхетадир из массане а юкъара гIулакх долга. Иштта цу гIулакха юкъе дакъа лоацаш хилар «Агропромстрой» УПТК (М. Шахалов), Автоколона 1436 (Р. Сулимов), «Агропромдорстрой» трест (Р. Омаров), КотагIирс бу фабрика (И. Атаев), иштта кхыяраш а.

Халонаш яле а шоашта хьалхашка латта декхараш тIехдика кхоачашду коллективо. Цар кхоачашду республике бахача наьха а, юртбоахама къахьегамхой а, заводашкарча болхлой а искусства хьакъехьара хьашташ.

Аргунски машинаш еча завода культура ЦIагIа «Вайнах» ансамбло оттадир концерт. Болхлой чIоагIа раьза болаш баркал яхаш бар артисташта. Иштта дукхача коллективашка баха хиннаб уж.

Шоай творчество дегIайоалаярал совгIа цар юкъекхувл цхьацца балха керда формаш а.

Иштта, хьалха, берашта

лаьрхIа концертни программа дIайийхьай цар шоаш болча помещене чу. Из лоархIаме хIама да берашта искусство хьакъехьа кхетам балара а, уж цу юкъе увзара а.

«Вайнах» коллектив дукхача къамех болча нахах латташ я. Цу юкъе ба нохчий, гIалгIай, гуржий, дагестанцаш, эрсий. Белгалдаккха доагIа барт-цхьоагIо йолаш коллектив из йолга. Иштта, кхыча республикашка дахача къамашца доттагIал чIоагIдеш бувзам лелабу цар.

Укх тIехьарча хана коллектива дог гIоздоаккхащ хиннар да НГIР пачхьалкхен премий ялар, цул совгIа, Ахмадов Рамзанаи, Мальцагов Доккиней «РСФСР заслуженни артист» яха сийлен цIи а яннай.

1991 шера кердаяьккхача программаца зрителий дог гIоздаккха, кхы тIа а, шоай творчество дегIайоалае лаьрхIа ба ансамбла доакъашхой.

Т. МАЛЬСАГОВА.

ХАЛКЪА КХОЛЛАМ

БИРСА ХЬАША

Иштта кхы а цхьан гIалгIай юрта хиннав низ совбаьнна а нахах лета чам болаш а цхьа саг. Бат-бий оалаш хиннад цох.

Цу юрта мел волча сагаца дов даьккха я латар даьнна а хиннав из. Цхьан дийнахьа улицагIа хьавоагIаш хиннав Бат-бий цхьанеца дов даккха дагахь.а УлицагIа хьавоагIаш вола кхыча юртара цхьа аIамига саг баргавайнав Батбийна.

Хьаьшага салам денначул тIехьагIа кхы хаттар ца деш «Сопа латий хьо? — аьннад Бат-бийс. «Лат!» алар мара кхы юкъ йоацаш хьатIанхиттав хьаша. Ерригача улица шорал ца тоIащ латар доладаьд цу шинне. ОарцагIбаьнна нах тIакхаьчача хана Батбийна IотIа а хайна мамогга цуина бий хьокхаш вагIаш хиннав хьаша. Хала-атта уж шиъ вIашагIкъоастабича бат цIеша йиза уллача Бат-бийс гонахьа латтача нахага аьннад:

— Ер, дала хIалакварг, аз «латий хьо?» аьнна децаре латар чу и даса лергволаш хиннав-кх!

ЦАРНА ЮКЪЕ ЦАI МУКЪАНЕ МА ХУРГВИЙ БЕХКЕ!

Деэткъеда тIехваьнна цхьа саг хиннав юрта вахаш. Вокхха вале а нахаца бегаш белга дезаш хиннав из.

Цхьан дийнахьа хьунагIа а ваха, садовлаца цига хенаш хержаш а лийнна, тховна гIайбашта лаьрхIа ялх хи шийна эшача боарамах уж тийда Iодехкад воккхача саго. Бакъда, Iуйрийна из юхавахача цо кийчдаь гIайбаш нийсса ахаш доахаш тийда хиннад.

Геттара агIазваха чухкаьчав воккхсаг. Кхы йист ца хулаш кса Iо а хайна диг ирдеш вагIаш хиннав из.

— ВахIидат! — аьннад воккхача саго. — Аз сайна хьарам а яь наха хьаьнал а яь юташ я хьо. ХIанзчул тIехьагIа хьайна Дала дегIар дергда Iа! Iадика а хийла хьа!

— Ва, устаз — цецъяьннай йоккха саг — Iа фу леладу-теш?

— Укх вай улицагIа кхийткхийттачоа диг тохаш хьала а гIоргва со, дехьарча улицагIа мел волчоа тохаш юха а воагIаргва. Даьла дика вале аз боабаьрашта юкъе хила мег-кх соца уж

Б. ЖАБРАИЛОВ.
ДIаяздаьр

ДОЗЗОЛ ДЕХЬАРА

ШОТЛАНДЕ КЕРДА ШУ

Малхбузехьа керда шу белгалдаккхац аьнна хеташ да тхо.

Се Шотланде ваххалца из бакъхеташ а вацар со. Цигара керда шу уж дукха хьежаш цIай дар. Шотландцас керда шу дIахьу цхьан кIира. Цу хана дешара заведенешкара студенташ салоIаш хул. Говра шу, дракона шу яхаш, шераш хувцалуш воссточни календара тIа хьажа безам болаш хилац шотландцаш. Кийчча юхе а латташ я елка, гергача истола тIа дIахьо шотландцаш 31 декабрь. Кагийча наха боккхатIа бараш истола тIа бита а бите, шоай компанешца вIашагIкхийтта сакъердащ хул. Шоайла хьоашал ух. Организацешка, дешара заведенешна сакъердам бу. Традиционни шотландски сакъердам боацаш а хилац. Цар бокъонех маIанах баьццареи, цIеи клетка юбкаш ювхаш хила беза.

Цигара улицаш бахача наха кийчъяц. Бакъдар аьлча, тикай витринашка тайп-тайпарча басарашца яздий хул «Ираз долаш хилда шун рождество», «Кердача шераца» яха дешаш.

Дмитрий КОНДРАТЬЕВ.
(ИАН).

ЕЛКА Я МАССАЗА А ЮВЦАР

ХIа аьнна декабрь хьатIаотташе а, елкай базараш хьаелл Америке. ТIехь-тIехьа дукхагIа бIаргагу тIехъювлача машиний тховнаштIа е йийла латтача багажникашка хоза хьоарчаяь яда елкаши дикха гаьнилгаши: Массазара рождественски цIей хьатIадоагIаш хозде сихбенна хьувз американцаш. Хьаккаьчача хоамаша яхачох, укх шера 36 миллион хвойни галг йоаергья массехк бIаь шу хьалхагIа денз лелаеш хьайоагIача цу традицена.

Царех дукхха а дукхагIа яраш хьун чура йоагIаргьяц, лаьрххIа цу гIулакха лелаеча бешамашкара кхухьаргья. Хвойни гаьнаш кхееча кердача дикача методаша таро хулийт уж дIаювгIара йоккха йоацача яьссача моттигех, оахама мегаш доацача лаьттаех, довкъий босех, высоковольтни электропередачашта кIалхарча лаьттаех пайда эца. Долла хIама терналдича, пайдана гIулакх да из, децаре тамащ яр-кх «елочни фермераш» укх тIеххьарча ткъаь пхиъ шера 15-зза дукхагIа хинна хуларе. Масала, Калифорне, юртбоахама производства эггара белгалагIа долча доакъоех цаI а хинна дIаэттад рождественски хвойни гаьнащ кхеелга: из болх беш я укхаза 35 миллион доллар мах бола «продукци арахеца» 500 ферма.

Елкай базарашка елкаш — дикалга хьежжа — цхьан футах (30 сантиметр) 3.25 доллартгара 5 долларга кхаччалца мах а болаш йохк. Цхьабакъда, нагахьа санна беша дIа а ваха, хьайна мегаш йола йолка цигара харжа Iа лаьрхIадале, тIаккха, цун бустам мелла бале а, мах цаI ба — 25 доллар.

Массанахьа а санна, Рождество хьатIакхоачача деношка хоаттам боацаш иштта тед елкаш США, къаьстта а ха мела долча заповедникашка . Мел елкаш йов браконьераш бахьан долаш? Хьун служба болхлочо Келле яхачох, 210 эзар гектар гаргга территори дIалоацача Маунт Пинос яхача къулбехьен — калифорнийски заповедни хьунагIара цхьаннегара а мукъа боацаш шера 20негара 30нега кхаччалца елнаш тед: вайцига, гучох, цхьанне а проблема ма йий аьнна хьоахаергйоацаш селла кIезига я-кх уж.

ХIаьта сел бакъдаь ала валлац со, американций граждански санхетам вайчул лакхагIа ба аьнна. Духхьал дIа укхаза кхетамца вIаштIехьдоах ширача замалахьара «ма лочкъаде» яха христиански хьехам кхоачашбара эша хьалаш, административно - судебни воздействи экономически стимулашца цхьана тара еш. Цхьан оагIорахьара. деззача тайпареи американски хьисапагIа башха деза доацачех товарах йизза йола елочни базараш а хIаьта иштта бета меттел, лаьрххIа цу гIулакха къоастаяьча цу заповедни хьунагIара геттара лохача маьхах — 1 долларгара 10 долларга кхаччалца — елка яккхара йола таро а. Вокх оагIорахьара, елка йоаккхаш воалача метте лаьцача браконьера, кIезигагIа тохе а 50 доллар гIод тохар а, цхьабакъда, дукхагIа тохаш хилча 5000 доллар гIод а чувалла цхьа шу ха а тохара кхерам ба цунна. Цу тайппара, оалащ мадарра, суло мах болаш хилац кхакха.

ИСКУССТВЕННИ Е ЕСТЕСТВЕННИ Я?

Укх тIеххьарча хана яржаш латт — рождественски гIулакхашта лаьрхIа керда яьхача елкаех пайда эцара духьалара камлани. Гонахьа латтача дукххачарна хетачох, дукха ха ялалехьа «пайдана йоацаш» дIакховсаргйола елкилташ кхеярга дIаухийта рузкъа зехьа доаду. Царна хетачох, сел ишта маьрша а яц елочни бешамаш, хIана аьлча цига дIаетта удобренеш Iаткъ экономически системана. Йокъал уттача Калифорне а цар иштта тоъал дукха дIаувз лоархIамегIарча юртбоахама культурашта дехка йиш хургйола хий. ХIаьта елка ш базарашка хьаккухьача хана араеттача бензина хьажо фо бIехдар? ХIаьта Рождество долча деношка пайда а нийца, из чакхдаьнначул тIехьагIа нувхашца дIакхувсаш йола елкаш — коммунальни службана проблема яц из?

Ха хьакхаьча йоаца-теш, йоах критикаша, цIей дездара традицеш юкъагIа ца а юташ, искусственни елкашка довла. ХIаьта укх тIеххьарча хана технологеш тоаяра чотах тIаювлачарна бокъонца тара йолаш уж хьае йолаяь а хиларах. Бакъда, мах-м естественничарчул дукхагIа боацаш шера 20-негара 30-доллартгара 150 долларга кхоачаш, боаккхе а дуккхазза пайда эца йиш ма йий царех. Вайна махарра, долла хIама ховш йолча статистико йоах, хIанзле а искусственни елкаш йолаш ба 36 миллион американски дезал.

Цунна духьала шоай бахьанаш уттаду елочни фермераша. Цкъа-дале, цар гаьнаша утлекисли газ кхыйола газаши чу а увз, кислород «ара а ухийт», цу тайппара атмосферера «парникови эффект» лох а еш, ШозлагIа-дале, цар ландшафт хоз а ю, дукххача хьале лаьттан эрози а хилийтац. КхозлагIа-дале, елкай бешамаш дика фусам я тайп-тайпарча оалхазараштеи оакхараштеи. ХIаьта шоай гIулакх даь яьнначa рождественски елкаех лаьца аьлча, царех а пайда эца йиш я: тика хьисапе эхьа кагий яраш удобренега гIоргья, йоккхагIъяраш — эрозена духьала барьераш оттаяргa е кхыча гIулакхашка.

Цхьабакъда, мехатоха-лургдоаца эггара доккхагIдола, дIахо йодача хана елкаш лелаераша хьаyттаду бахьан сенах латт аьлча, из латт, рождественски цIейна цар кхееш йолча гаьнаша шоашца «США хьаьнй» яха символически фост дахьаш хиларах. ХIаьта искусственни яраш дукхагIча даькъе Къулбехьен Кореера, Тайванера, Гонконгера... ихухьаш я.

«ЕЛКА ТIАРА СОВГIАТАШ»

Американски экономика хIанз лаьгIъеннача, хана из бахьан доккха лархIа мегаргдолаш да. Экономически эшамо башха тоамбеш доаца ший Iи хIанзарна Рождества сийрдача цIераштa тIаувттадеш хиларах хIаьта а. Газеташ хоам бу, Калифорне хьабе болх боаца нах кIезигдукха бийбаб, хIаьта чубаха тхов-кIийле йоацараштa юкъе болхбераш а гучабаьнаб, яхаш. Сан-Францисски залива районер ча социальни служваша белгалдоах, дIадодаш латтача укх 1990 шера 73,5 эзар совгIа бола тIехьа, улицашка баьха, хIаьдай-ноаной, шоай бераш а тIехьа, улицашка баьха, хIаьта йIаьххача хана чусоцаде фусамаш эшаш дола бераш 38 процент дукхагIа хинна хилар.

«Дакъа бахкийта!» — къахетамеча организацей из тIахьехам американски обществе къаьстта чIоагIа бек Рождество гаргакхаьчача деношка. Цу хана, массаза а яхар мо, ахча гулду, тIехьагIа массехк бетта таро йоацаш бисараштa новкъостал дергдолаш.

Е. ПОЗДНЯКОВ.
(ИАН) Сан-Франциско.

ЛЕХАЧОА—КОРАДОАГIА

Ачхой-Мартановски районa бархI совхозах кхаьннемара пачхьалкхенна шура дIаялара укх шера кхаь квартала план кхоачашйинзар. Царех цаI — «Бамутский». Цул совгIа, районa боахамашта юкъе а хьалхара моттиг яьккхар цо.

Овсарле йолаш къахьийгар цу совхоза хьайбаш леладераша укх йиълагIча квартала дIабахача шин бетта а. Цу гIулакхо вIаштIехьдалийтар пачхьалкхенна шура дIаялара шера план шийтталагIча декабрен дулх ноябрь бутт чакхбоалашеи кхоачашъе.

МалагIча гIулакхаша вIаштIехьдоалийт цу ферма коллектива хьаьнала къахьега? Цу хаттара жоп луш совхоза директора Дарчиев Iаьлас аьлар:

— Сага хьал-таро эггара хьалха цунах шийх тийша я. Мекъавоацаш, мело а ца еш шийна доагIар хьадехьаш, къахьегама тIера хуле, деррига вIаштIехьа хургда. Иштта нах ба цу ферме къахьегараш.

Цунна тешал деш цхьа масал а доаладир директора. Ялх шу хьалха дар из. Къьна, цамогаш долаш, кIезига шура луш дукха доахан дар цу ферме. Даггара къахьегташе а цу хьале а дерттIа шура йоаккхалацар, толашагIа болча доярнашта кхыметтел. Из бахьан долаш кIезига дар алапеш а. ТIехьара из деррига кIорда а даь, доахан Iул керда ца доаккхе шоаш болх бергбац, аьнна, духьалбаьлар дояркаш, скотникаш. Цар дехар чакхдаккха низ болаш бацар совхоза кулгалхой а. Царна шоашта а кIордадаьдар боахама хадданза доккха зе деш дола цу фермера доахан. ХIаьта, цкъа-дале, уж фермера дIадаха нурам а лацар районе, шозлагIа-дале, царна метта дIаоттаде къона, дика доахан а дацар. ТIехьара е ферма дIаяккха езаш е хьайбаш леладераша дIадехар кхоачашде дезаш гIулакх эттар. Цу деша хьакъехьа хоам района кулгалхошка а кхьачар. Дояркаша дIадехар бакъахьа дар а динза даргдоацар а долга кхета а деш тIеххьара Iул нердадаккха новкъостал дир совхоза. ЦIеча фух дола шинараш делар. КIезига къахьегaнзар гIадбахача доярката а скотникаша а царех дика доахан де гIертащ. Са тессача денз хьабаьхке кхы цIа ца болхаш, цкъаза бийса юкъекхаччалца болх бора. Даьр довнзар. Царех хьахиннача доахана хIанз хIара дийнахьа юкъера лаьрхIача 15—20 килограмм шура лу.

— Овсаре къахьега, толамаш даха аьттув баьлар тха лурчагIа денз доахан арендни подрядагIа кхаба доладенначул тIехьагIа. ХIаьта хозрасчетагIа оаха болх бу хIанз пхеллагIа шу да,— дувц цу ферма заведующе Муршадиров Шамсуде. — Къахьегам цу хьисапе вIаштIехьбаьккхачул тIехьагIа хIаране бехктоккхам лакхбеннаб. Цунца цхьана чIоагIбеннаб наха юкъера барт. АрендагIа болх бара оттаьча договора тIа белгал мел даьр цIенхаштта кхоачашделга хьадех хьайбаш леладераша совхоза кулгалхошкара а специалисташкара а. Май бетта шозза, цкъа шин сахьатаи тIаккха шин сахьатаи шовзткъа минутаи графикал тIехьадаьккха шоашта моша доакъар дена, цу хана командировке ваха директор цIагIа а воацаш, латкъа райкоме баха кийчбенна дояркаш халла мара совцабаланзар сога. ХIаьта а цу шин кхоачамбоацаро даь зе. из бахьан долаш яккханза йисача шурех доагIар. цу гIулакха бехке хинначар чоагIа меттаоттадалцца Iанзар ферма дояркаш. Цул тIехьагIа тхоца иззамо «бегаш» бе йиш йоацалга кхетадир, договорага хьежжа балха эшачунца тхо Iалашде декхарийла болчара.

Племенной, зооветеринарни болх эргабаккхаро, шура алсамъяккха новкъостал дарал совгIа, гIаьххьа экономически пайда а бу. Шоай Iул тоадаьчул тIехьагIа диса шинараш кхыча боахамашка дохк. ХIанз цу районa «Орджоникидзевский», «Ореховский», «Урожайный» совхозашка леладу дукхагIдола доахан цу фермера ийца да.

Укх шера цхьайтта бетта соахкарчул ялх Iасилг дукхагIа хьакъоастадаьд бумахтхоша хIара бIаь Iатта тIехьара. Дукха шура луча доахана даьраш къаьстта леладу, лаьрххIа оттаяьча рационах доакъар луш кхоаб. ЗIамигача берашка санна хьож царга Эскиева Нура. Цудухьа укх шера март бетта денз цамогаш хинна е кхы бахьан долаш денна цхьа Iасилг юкъерадаьннадац. ХIанз царех, хIаранена дийнахьеи буси цхьан килограммага кхоачаш дулх тIакхетийт Нурас.

— Хьалха, хозрасчетагIа а, арендагIа а доацаш болх беш хиннача хана, дулха хьайбаш кхабара дукха йоахкоацар наха. Бакъдар хIанна алац, шоашка цу гIулакха дIалу доакъар лечкъадеш а моттигаш нийслора. Из бахьан долаш юкъера дозал 150—280 килограмм мара йоацаш дIателар пачхьалкхенна дулха хьайбаш, — йоах Муршадиров Шамсуде. — Деррига хувцаденнад хIанз — скотника Читаев Турас уж арендагIа леладе дIанийцачул тIехьагIа. Шийн доалахьа дараша санна доал деш леладу уж цо. Цудухьа тIагIолла кулг хьекхача пIенда ца хоалуш дерста да. Тамашъеш хул тхо долча балха опыт Iомае баьхнараш уж бIаргадайча. ХIара бежана дийнахьеи буси 700 граммал дукхагIа дулх тIакхетийт Турас. ХIаьта соахка ноябрь бетта денза цхьа бежан дIаденнадац дулха, дозал 350 килограммал кIезигагIа долаш.

— Хьайбашта доал дарах а доацаш, тIакхийттача дулхага хьежжа мара ахча лац цунна. Цудухьа да из ишта, — йоах Ш. Муршадирова.— Доакъар цIакхахьара-м дувцилга а дац, ше доал деча хьайбашта эшаш хилча цIагIара а хьадахьаргдар цо из, цхьабакъда, из доацаш ше витача тха дояркаша санна дов эккхийт.

Лоамашка, царна юхе ухкача боахамашка, шаьрача моттигашка санна дегIа башха онда а хилац хьайбаш. Цудухьа, ишттача цу хьале 400 килграмм совгIа бежана дулх тIакхетийта Турай мишта вIаштIехьдоал ха безам болаш каст-каста нах ух из волча.

— Иштта веначо балха къайленех шийча хаьттача цо мишта жоп лу дувц аз шуга, — йоах Ш. Муршадирова. — Турас оал «Шишша бIаь килограмм долаш шиъ дIалучул, сона а боахама, а пайданегIа да, царех хIара бежан йиъ бIаь килограмм озаш дIаделча. Из хов сона дика, кхычар кхетадича аз бечул вогIа болх а бергбац. Хьайбана доагIа доакъар дIа а телаш, царна дерттIа доал мара кхы хаIма эшац цу гIулакха». Турийна моттар дац из, цо дер да.

Вайна ма харра, хьайбаш Iангара доаха ха фермай болхлошта эггара бехктокхамегIа я. ХIаьта цунна фу кийне яьа? Сентябрь бутт тIакхачалехьа тоайир хьайбай помещенеш. Из болх беш хилар цхьан хана шабашке ухаш дийнача нахах вIашагIъелла бригада. Цуна шийн алапе фондера ахча делар ферма совето. Мукъа йолча хана эшача топпар хьоахаш, кIир тохаш, хьаьш тоадеш доярнаш, скотникаш шоаш а хилар ремонт еча дакъа лоацаш.

Арендни подрядагIа лаьтта хьа а нийца, шортта доакъар Iалашдир кхаш леладераша а. Масала, силос планал 600 тонн гаргга дукхагIа кийчйир, йол — 244 тонн, и. кх. дI. ХIаьта хIара хьайбана лаьрхIа 24 центнер доакъара единица йолаш Iалашдаьд из. Деррига цхьоалагIчеи шоллагIчеи классах а да. Ферма болхлой гIадбугаш хIама да из. ХIана аьлча, цу гIулакхо йиш хулийтаргья дулх, шура яккхарга дIадодар лохде. Ховш ма дий хьайбай продукци яккхара хьаьна дар дукха кIезигагIа дIадодалга, дикалга диллача вогIа долча доакъарал.

— Тхоашта карагIдаьнначох кхоачам баь Iе дага дац тхо, — аьлар Муршадиров Шамсуде. — ХIаьта гIулакх тоадара кхы а дукха хувцамаш де лерхIаш да. ДогIа дийлхача, лоа дешача чIогIа хотта боал ферма коа. Цудухьа цига асфальт билла лаьрхIа да тхо. Из гIулакх чакхдаккхара гIишлонхошца хIанзза а барт баьб оаха. Доакъара культураш кхояра арендагIа леладе лаьтта хьаэца дага да совхозагара ер шу чакхдоалаш. тхоай коллективе кхы а ши механизатор хьа а нийца. Лоацца аьлча, де дезар кхы а дукха да. ХIаьта дагалаьцар чакхдакхханза а Iергдац.

Кердача шера де мел лаьрхIар кхоачашхилар ловш ловца а баьккха дIадахар тхо цу боахамера.

М. ХАМАТХАНОВ.

НОАНОЙ, ЙИЖАРИЙ, НЕСАРИЙ...

Тахан оаха кепатох кхалнаха хетаяь материалаш. Хов, уж шоана хеттача бесса ца хинна хила мег, оаша сатийса, шоана хилча бакъахьа хета материалаш ца корае а мег укхаза. ТIехьа тIайоагIача хана, шун дехарашка а шоана хеташка а хьежжа ер болх кхы а дIахо дIабахьа лерхIаш я редакци.

Оаха кепаетта лерхI кхалнаьха-ноаной, кхалнаьха-къахьегамхой, мехкарий эзделах, хьинарах, эздийча гIулакхех, денелах, кIоаргача хьаькъалах, беркатеча балхах дувцаш йола материалаш. Къаьстта моттиг дIалоацаргья кхалнаьха бокъонех, наьна а берий а проблемех, цIендаьнеи цIеннанеи юкъе хиланза даргдоацача дезал бартболаш кхебара дешашта хетаяьча, кхыча дезела а гаргалола проблемашта хетаяьча материалаша, тайп-тайпарча Iилман специалистий хьехамаша, иштта кепаеттаргья, кхалнаха хетаяь йоазонхой произведенеш.

ХIаьта шуга тха дехар да, — язде тхога тIехьа тIайоагIача хана малагIа томаш, къувлараш да вай массане цхьана дийцача шоана бакъахьа хетараш. Къаьстта шун теркам тIаозаш малагIа материалаш я?

Кхы цхьаькха а да вай массане уйла е езаш: кхалнаха хетаяь материалаш тIайола оагIув къаьстта воай йолга ховргдолаш, малагIа цIи тиллача бакъахьа я вай цу оагIонахI?

Тхо хьежаш да шун каьхаташка.

КИЗГА ХЬАЛХАШКА...

Массаргlа да кхалсага цIаргlара гIулакхашl ХIамаш йитта, я хIама кийчъе, чубаьхкача хьашашка хьажа... ХIаьта болх беш йола, деша эгlа кхалсагI Ший гIулакхашка хьажа цун кIезига мара ха йисац. Иштта дале а, хьамсара кхалнах, цхьа ах сахьата дутаргда вай уж цIаккха кхоача ца лу цIаргlара гIулакхаш. Кизга хьалхашка Iоховшаргда вай...

Эггара хьалха новкъа хургйоацаш мосаш йовлакхаца къайлаяха еза. ЦIаргlа шура яло, е йолаш яр кIеззига мара ецe, ах шурен, ах хийн дIавашаргlа а ийдаь, цунца дийнахьарча косметикагlа юхь IоцIенъе еза. Цул тIехьаргlа, дIайхача хица тIовдадаь гата 1—2 мин. юхь тIа а дилла цIокага салаIийта деза. ДIайхача гато юхь тIа маска Iотlайила мегаргйолаш цIока дика кIаьдду. Цул тIехьаргlа цIаргlарча хьалашка хьее хала йоаца маска IотIаюлл юхь тIа.

Вайна хоьш да, хIара сага ше-ший тайпа цIока долга, е хььна, е лерттIа, а дIакъа цIока. ХIаьта хIанз оаха луш йолча рецептагlа яь маскаш моллагlча тайпарча цIока мегаргйолаш я.

Белгалдаккха деза, ерригa маскаш юхь тIа 20 минота йита езалга.

ДЕКЪАЧА ЦIОКА

Фуи модзи вIашагlтоха яь маска: 1 фуа белех 1 пела Iаг хиллал модз тоха деза. Цунна кхы а IотIатоха деза 1 пела Iаг генарий даьтта. Дерригa дика вIашагlъаде деза.

Фуий белех яь маска: 1 фуа бели 1 пела Iаг шурийца вIашагlъаде деза.

Майонезах яь маска: ах фуа бели 15 гр. генарий даьттаца дIаэде деза.

ЛерттIа долча цIока:

Фуъа белех яь маска: 1 фуа бели 1 боккха Iаг глицеринаца вIашагlъаде деза.

КIолдах яь маска: 1 боккха Iаг кIолди 1 пела Iаг тIоаи вIашагlъаде деза.

Ятача шураргlа яь маска: 1 боккха Iаг шураргlа 1 пела Iаг толокно тоха еза.

Фуа шоди модзи вIашагlъадаь яь маска: 1 боккха Iаг хьоари, ах шоди, 1 пела Iаг модзи вIашагlъаде деза.

Хьаьнача цIока:

Фуа шоди лимони вIашагlъэяь кийчъяь маска: 1 фуа шод, 1 пела Iаг лимонии сокаца вIашагlъэе еза.

Ята шурен кIолди вIашагlъэяь яь маска: 1 боккха Iаг ята шури 1 боккха Iаг кIолди вIашагlъаде деза.

Iажи фуи вIашагlъэдаь яь маска: 1 боккха Iаг бетта Iаж 1 фуаца вIашагlъэбе беза. Из маска 15 минота юхь тIа йита еза.

И. БАРЫЛЬНИК,
косметолог.

КХАЛНАХА-НОАНОШТА

«Кхалнаьха хьал тоадара, наналн берали лорадара, дезал чIоагIбара тIехьа ца тетташ де дезача гIулакхий хьакъехьарча» СССР Лакхехьарча Совета соцамагIа, бераш долча кхалнаьха хьалаш тоадара цхьацца де дезараш белгалдаьхад.

Цу соцамагIа 1991 шера 1 январе денз бера 1,5 шу даллалца йолча хана, цу бера тела пччахьалкхен пособи хьалха 35 сом хиннача кIезигагIдолча алапе (хIанз из боарам 70 сом ба) боарамга кхоачаде лаьрхIад.

Шиъ е дукхагIа бераш цхьана даьдале, хIара бера лаьрхIа къаьст-къаьста терггда пособи. Наха опека лелаеш долча берашта тела пособи а, цу боараме тергда.

Барайтта шу даланза болх беш болча кхалнаха 1,5 шу даьннача берашка хьажара телаш дола пособи, цун стажага хьежжа доацаш терггда (хьалха цу кхалсага къахьегама стаж кIезигагIъяле а, шу хила езаш яр).

Шу стаж йоацача а болх беш йоацача а кхалсага 1,5 шу кхаччалца долча берага хьажара тела пособи кIезигагIдолча алапеца нийсдича, 50 процентага кхаччалца хургда, вешта аьлча, бетта 35 сом.

Цул совгIа лаьрхIад, бер дарал хьалхара отпуск 56 календарни ди хиннача 1990 шера 1 декабре денз 70 календарни ди хилийта, хIаьта бер даьчул тIехьагIара отпуск 56 календарни ди хилийта. Е бер деш цхьацца осложненеш хинна, е шиъ, е кхы дукхагIа бераш цхьана дой, отпуск 70 ди хилийта.

Бера 3 шу даланза йолча хана, цунга хьажара эцаш йола отпуск кхалсаго ше, е дезала лоIамагIа дас, е берага хьожача кхыча дезалерча саго хьаэца йиш я.

Дийтта шу даланза бер долча (е цу тайпара бер леладеча) кхалсага дехарагIа цунна е дизза доаца балха ди, е дизза доаца балха кIира оттаде деза.

Бер-инвалид дезале хуле, цун е да е нана, дийнахьара алапи дIа а луш, бетта цхьан дийнахьа балхара мукъабовлийт. Цу дийнахьара алапи лу социальни страховане чотагIа. ХIаьта цу тайпарча берашта санаторно-курортни хьалашка дарба деш хуле, цунца хиннача даьна е нанна цига цар йоаккхача ерригача хана (наькъагIа яьккхар а лоархIаш), больнични лист хьаязъе еза, нагахьа санна цу берага хьажа къаьстта саг веза аьнна, лорий тешал а хуле, бер ялхайтта шу даланза а хуле.

«Регулируеми рыночни экономикага довларца дувзаденна бераш дола дезал социально лорабара кхы тIа де дезарий хьакъехьа» СССР Министрий Совета соцамагIа 1990 шера 1 декабре денз оттаду:

бойлахьа дисса бераш кхоабаш ягIача кхалсага (цар да валарагIа пособи ца ийдой 20 сом хиннача бетта 35 сомага кхаччалца;

барайтта шу даланза долча берашта, нагахь санна цар даьша-ноаноша алименташ ца теле, пособи — 35 сомага кхаччалца;

хIара бер дарах юххьанца цкъа луш дола пособи кIезигагIа долча алапе боарамал (хIанз из 70 сом ба) кхозза дукхагIа хургда, вешта аьлча 210 сом;

бера 1,5 шу даьлча денз 6 шу даллалца йолча хана хIара бетта луш дола пособи алапе кIезигагIболча боарама 50 процент хургда, е, вешта аьлча, 35 сом, нагахь санна дезала хьатIадоагIар лаьрхIача, хIара сага 140 сомал кIезигагIа кхоачаш хуле.

Цу ханарча берий 1990 шера декабрь бетта а 1991 шера а из пособи ийдара бокъо къоастаю, 1990 шера итт бетта (январагара октябрга кхаччалца) дезала хиннача ерригача доходага хьежжа. ХIаьта тIехьа тIайоагIача хана из пособи хьожадара эша документаш, шу доладуш кердадаха деза.

Хьалха дийца пособи (1,5 шу даьлча денз 6 шу даллалца хIара бетта ийдер) нана болх беш е делаш йолча, е из болх беш ецe, да болх беш е дешаш волча моттиге хьанийду. Нагахь санна уж шаккъе болх беш а дешаш а беце, социальни Iалашон органашка гIолла хьанийде йиш я из.

Цул совгIа Iалашо кIезига йолча дезалерча берашта, 12 шу даланза йолча хана, телаш дола пособи а 12 сом да.

Е диъ, е кхы дукхагIа бераш долча ноанoшта 1990 шера 1 декабре кхачалехьа, 1,5 шу даланза долча берашта хьожадаь хинна пособи а тел.

Бер дича луш дола пособи (210 сом) лу 1990 шера 1 декабрел тIехьагIа даьча берашта, нагахь санна бер даьчул тIехьагIа, ялх бутт балалехьа пособи хьожадара деза каьхаташ дIачулой.

ЗАГСа органашка бер даь хилара регистраци яьяле, из пособи лу, беро кIезига ха мара дахаш яьккхаеце а. Иштта пособи хьожаду, «хьанийцача» бера а.

Берашта кхыдола пособеш, пенсеш, алименташ теле а, хIара бетта доагIа паччахьалкхен пособи дIа ца луш дита йиш яц.

Цул совгIа берий цIеношка е интернаташка кхийнача ноанoшта, уж мар воацаш бахе, уж берага хьажара дола паччахьалкхен пособи кIезигагIдолча алапе боараме да, е вешта аьлча, бетта 70 сом. Цу морча кхалнаха шоаш цу учрежденешка кхийналга тешал деш дола документаш хьачулой, 1991 шера 1 январе денз пособеш тергда.

И. МАДАРОВ,
Старопромысловски райсобеса заведующи.

Хашагульгов Iаьла

ФАР

КЕРДАЧА ШЕРА ШИРА СЦЕНАРИ

Декабрь бетта ткъаь цхьоалагIа ди чакхдоалаш йистедоал къаьна шу. Кхаь дени кхаь буссеи Iел-динеи тIа саце хул малх. Ткъаь пхелагIча дийнахьа меттахьа хьов из, Iел-цIаргIара Малха дунеи тIа юхаба, аьле, арабоал, — долалу Керда шу. Шин кIира деэдеш хиннад из.

Сцена. Пордуна тIехьашка илли оал мехкарий тоабо:

Лоа улл лоамий
зIогалаш тIа.
ХьагIанга жержаш ба шу.
Ча санна —
хьагIар чу йода —
ДIадахар къаьна шу.

Маьрша да хьо,
Мукъа да хьо,
Могаш да хьо
Керда шу!

Гаьнаш латт, фаьлгаш мо,
хоза,
Шовдашта баьб бутув ше.
Бер санна, кIачIдаха, гIоза
ТIадоагIа Керда шу.

Маьрша да хьо,
Мукъа да хьо,
Могаш да хьо,
Керда шу!

Корсам я майдан тIа
йоагаш...
Даарех кхеккха да шу.
Лаьтта мел дола адамаш,
Даькъала хилда шо!

Маьрша да хьо,
Мукъа да хьо,
Могаш да хьо,
Керда шу!

Илли йистедаьлар. Пордув хьаделлалу. Гучадоал гIалаков. Шийттара яьнна шийтта йоI я: кхо йоI — Iа: кIай гIирс тIабувхаш, уж хьалха ба; кхо йоI — бIаьсти: цIе гIирс тIабувхаш, уж — аьтта оагIорахьа; кхо йоI — ахка; баьццара гIирс тIабувхаш, уж — аьрда оагIорахьа; кхо йоI — гуйре: Iажаргlа гIирс тIабувхаш, уж тIехьа ба. Царна юкъе массе оагIорахьара хьаллаьца шийтта ткъовро йоалла къахьаэсте Iаlа да. Гергача попа гударга тIа дагIа из. «Моьлха чарх» оал цу гударгах. Итт сантиметр хиллал сома я «маьлха чарх». Цунах йоалл мехкараша хьалаьца йиъ Iерж — шера йиъ хи, дунеи йиъ оагIув белгальеш. Хьалха лоа санна кIай дувхар тIадувха Маьлха Аза я. Цун маькха тIа маьлха сурта хьисапе герга фета улл, бе йоаля йоккха йоаца кIайча даьре байрак. Маьлха Аза:

Фар йоагIа, фар йоагIа,
Iаlа дахьаш йоагIа,
Шийтта ткъовро йола,
Шийтта маьже йола;

ХIара ткъовро — бутт ха,
ХIара маьже — бутт ха,
Iаlан хи — Дунеи Соа,
Iаlа ше — Маьлха шу!

Iа белгалду мехкарий:

Маьлха шу, Керда шу,
Даькъала хилда шун!
Маьрша лелалда шо!
Мукъа дахалда шо!

БIаьсти белгалъю мехкарий:

Деґаш гIоза хилда!
Уйлаш хоза хийла!
Синош сийрда хилда!
Унахцlено хийла!

Ахка белгалду мехкарий:

Ираз долаш хила!
Безам болаш хила!
Тешам болаш хила!
Машар болаш хила!

Гуйре белгалъю мехкарий:

Хьаькъал долаш хила!
Кхетам болаш хила!
Оамал йолаш хила!
Оамал болаш хила!

Массане цхьана:

Араяла, нана,
Фуаш ле Iа тхона!
Аравала, ва да,
БIараш тхона Iа да!

ГIала чура арабоал беррига дезал. Цар бе доахк тайп-тайпарча даарий шунаш...
Iа белгалду мехкарий:

Къаьнадар Iодилла,
Къонадар хьалъэца,
Ширадар Iодаккха,
Кердадар хьалъолла!

БIаьсти белгалъю мехкарий:

Ийрчадар дIадаккха,
Хозадар хьаэца,
Тишадар Iодаккха,
ЦIенадар тIадувха!

Ахка белгалду мехкарий:

Бедар йолаш хила!
Кхакха болаш хила!
Макха болаш хила!
Гота йолаш хила!

Гуйре белгалъю мехкарий:

Оахам долаш хила!
Боахам болаш хила!
Доахан долаш хила!
ДаьгIе йолаш хила!

Массане цхьана:

Араяла, нана,
Олгаш ле Iа тхона!
Аравала, ва да,
Коарчам тхона Iа да!

ГIала чура арабаьннача дезало ловцаш доах. Iаlан ткъовронех Iоохк божаолгаш, зIоакаш, чIоракаш, маршаш. Ткъовронех ухкача куржамий кхизгашка Iочудехк фуаш, бIараш, кхыдола мерза дaараш.
Iа белгалду мехкарий:

ЦIей къоабала хилда!
Шу даькъала хилда!
Къа хьаьнала хилда!
Къахетаме хилда!
натIафк 1е;элхФ

БIаьсти белгалъю мехкарий:

ТIехье йолаш хилда!
Хьалхле йолаш хилда!
ТIехьле йолаш хилда!
Сийле йолаш хилда!

Ахка белгалду мехкарий:

ЦхьоагIо йолаш хилда!
ЧIоагIо йолаш хилда!
Денал долаш хилда!
Хьинар долаш хилда!

Гуйре белгалъю мехкарий:

Хьаьша волаш хилда!
ДоттагI волаш хилда!
Хайра долаш хилда!
Беркат долаш хилда!

Фар — мехкарий тоаба юхаерз. Коара арайода. Хьалха — Маьлха Аза.
Маьлха Аза:

Фар йоагIа, фар йоагIа,
Iаlа дахьаш йоагIа,
Шийтта ткъовро йола —
Шийтта маьже йола;
ХIара ткъоаро — бутт ха,
ХIара маьже — бутт ха,
Iаlан хи — Дунеи Соа,
Iаlа ше — Маьлха шу!
Пордув дIакъовлалу. Музыка ек.

САКЪЕРДАМЕ ДЕНОШ

ХьатIакхаьчар массане сатийса Керда шу. Ена хьаэттар берашта дагалаьтта Iан каникулаш а.

Уж дIайолаеннача хьалхарча дийнахьа денз чакхъяллалца, бIаргаго йиш хургья, дог айденна, шоай ноаношцеи доттагIашцеи пионерий Дворецагахьа долхаш дола бераш.

Дика традици хинна дIаэттад Дворецa коллектива дукхача шерашка Iан каникулашта лаьрхIа йоккха сакъердаме программа кийчъяр.

ДIачувоаллаше, бIарг тIаотт баьде-сийна бос болча тхов тIа лепаш, къегаш долча дото бессарча седкъашта, дикка уйла тIаяхийта кийчъяьча бIарччача композицешта.

ХIаьта, пенаш тIа теха доахка сурташ моллагIа саг цецваллал хоза да. Уж дехкараш ба Дворецa художественни кружока говзагIа бола дакъалацархой.

Iалаьмате хоза я берий кулгашца хьаяь костюмаш а. Уж тIаювхаш долча берех, фаьлгаш тIара турпалаш дийнлуш санна хеталу.

Иштта хоза кийчъеннача шин йиIигага даьча цхьан—шин хаттарах, сона яйзар цар цIераш а, уж деша бaгIа моттиг а. Измайлова Фатимаи Волобуева Любаи нешаш ба. Берий бешара хьадоагIаш да цу шинне доттагIал. ХIанз уж № 48 йолча юкъерча школе цхьоалагIча классе деша багIа. Уж укхаза цхьаь бац. Шоай хьехархочунца а, шоашца цхьан классе деша багIача новкъостащца а бахкаб уж. Хургйолча конкурсе дакъалоацаргдолаш цар Iомадаьд дукха иллеши стихаши.

Кердача шераца даькъала бийце, хоза хьоашал дий, тIаэц бераш Дворецa болхлоша а, халхарий кружокерча дакъалацархоша а.

Программана юкъейоагIа «ЦаI массанена тIехьа, берригаш цхьаннена тIехьа» яха спектакль, из оттаьй Дворецa школьни самодеятельни театро. Цига дакъалоацараш ба 1—10 классашкара дешархой а, берий бешамашкара бераш а.

Декораци а, балетни студера дакъалацархоша даь халхараш а хоза хийтта, чIоагIо тIоараш тохаш тIанийцар массане из спектакль.

СалаIа баьхкачарна лаьрхIа болх беш я «Снеговичок» яха кафе. Мерза хий, мороженi, кхыдола мерза даараш, харжа а эца а йиш хургья укхаза.

ЛаьрххIа кийчъяь я берий мультфильмай сакъердаме программа. ХIаьта, бос бола сурташ дахийта безам болчарна, йолаш я фотоателье.

Эггара тIехьа, корсама гонахьа шоаш Iомадаь иллеш, стихаш, халхараш гойта а конкурсе дакъа лаца а йиш хургья берий. Котбаьннарашта призаш, совгIаташ тергда.

Лакхерча классашкара дешархой а юстара баьхабац, царна лаьрхIа хIара дийнахьа 5 сахьат даьлча болх беш хургья дискотека.

— Дукха уйла тIаяхийта йийзар тха, хьалхарча шерашка санна, укх шера а ер мероприяти кийчъеш. ХIара дийнахьа кхоккха представлени йича, итт дийнахьа дукха бераш тIаэца йиш хургья тха. Ер санна йола мероприятеш, чIоагIа пайданеи эшаши я, хIана аьлча, берашта юкъера доттагIал чIоагIду, уж гарга а оз цар.

Бакълув Надя. Бера хана денз тоссаденна доттагIал, ха дIа ме йода чIоагIлуш хьадоагIа.

Т. АМИШЕВА.

Редактор
С. И. ЧАХКИЕВ.

НОАНАЛ ДЕ ВАЙ

Тахан тикашкарча хьалашка хьежача кулинарни рецепт ялар кхалсага халахетар дир духьа дича санна хетадала таглу. Массайолча продуктех дефицит хиннай. Бакъда, фуннагIа дале а, нах баха беза. ДIа-хьа хьоашалгIа а ухаш. ХIаьта хьаша веча, гIалгIай IаьдалагIа ниччахьара дена а цунна толашагIа дола шу оттаду. Цудухьа тахан оаха кепатох цхьайола кулинарни рецепташ. Белгалдаккха ловра, оаха продукташ кIезигагIа йодаш йола рецепташ хержалга.

БIАРЕГIА ЯЬ ТОРТ

3 фуъ 1,5 пела шекарца чIоаггIа дIаэду. Цу тIа 50 гр. лоалабаь налха, 1,5 пела тIоа, 1 пела Iаг сода IотIатох. Юха а из дерригa кегаду. Цу хьахиннача маркхалах 1,5 пела хьоар, 1,5 пела кагий аьта бIарий тIомараш тох. Цу торта шин олга эшаргда: 6 фуъ, 3 пела шекар, 3 пела кагий аьта бIарий тIомараш.

Крем 1 банка сгущенни шура, 2—3 сахьата кхехкаь, цунах бIарий тIомараш теха хьаде мег.

МОДЗ ТЕХА ЯЬ ТОРТ

2 фуъ 1 пела шекараха дIатеха чIоаггIа кега а деш дIаэдаь, цунах 1 пела даьтта, ах пела Iаг сода тоха деза. Хьахинна бод кулгех тIалетаргбоацача боараме кхаччалца тоха деза хьоар. Из бод 5 даькъа бекъа беза. Эшаргда: 2 фуъ, 1/2 пела модз, 1 пела шекар, 1 пела даьтта, 1 пела Iаг сода, хьоар.

Крем: 200 гр. налха 1 банка сгущенни шурийца дIаэбе беза.

«ЯРОСЛАВНА» ЯХА ТОРТ

200 гр. тIоа, 1 пела шекар, 1 фуа бели, 1/4 пела Iаг сода — дерригa дIакегаде. 1 боккха Iаг лоаладаь даьттен, 15—20 бIаргIа яьха тIомараши, кIеззига ванилини, 1—2 боккха Iаг хьоари — дерригa дIакегаде деза.

Шийлача Iаькъа чу маргарин а хьекха сел йIайха йоацача духовка чу 30—40 мин. дIачуоттае еза из ерригa.

Крем: 200 гр. даьтта 1 пела шекарца дIаэде деза. Цу маркхалах чоп баллалца кегадаьчул тIехьагIа, 2 фуа шод дIатоха еза.

«КОРЗИНОЧКИ» («ТУСКАРГАШ»)

3 фуъ, 1 пела шекар, 1 пела Iаг сода, 4 боккха Iаг модз, 60 гр. налха, ванилин. Уж ерригаш вIашагIъэяь, Iанар тIа оттаяь 60 градусага кхоачаш йIоахъяллалца лоаттае еза.

Цул тIехьагIа хьоараца хьаьрца кийчъе еза. Бод 10 даькъа бийкъа бурилг а яь, кепашка чIаьпилгаш а даь, ятта еза.

Чуйолл: бIаращца дIаэяь кхехкаяь сгущенни шура. ТIехьнахьа крем а хьекха (сгущенни шура даьттаца дIаэяь) бIараш IотIатовса деза.

«ЗЕБРА» ЯХА ТОРТ

Эшар: 3 пела шекар, 3 фуъ, 100 гр. налх, 1 пела тIоа, 3 пела хьоар, 1 пела Iаг сода.

Фуаш шекарца чIоаггIа дIаэде дезаргда. Цул тIехьагIа налх, сода, хьоар IотIатеха кхы а дIакегаде дезаргда. Хинна бод шин даькъагIа бекъа беза. Ах даькъагIа 1—2 пела Iаг какао тоха деза. Цул тIехьагIа хьалхе даьтта хьакха кийчъьча Iаькъачу ятта еза торт.

Сгущенни шураца а, налхаца а даь крем мегаргда цу торта.

«БIАРИЙ» ТУРБИЛГАШ

Продукташ: 1 пела шекар, 200 гр. маргарин, 400 гр. тIоа, ах пела Iаг сода, ах пела Iаг тух, бIарга хетача боараме хьоар.

Юкъе хьоараца кегий аьта бIарий тIомараш шекара песокаца дIаэе еза повидло а мегаргья.

Милиционера спекулянтага:
— ГIор-Дади ва ях Iа? Вале совгIатий маьхаш ишта лакха хIавад хьа?

— Ва бераш, ГIор-Дади вац шоана со...

Хьахо:
— Бийсана 12 сахьат даьлча тика чу вала веннавар-кх яр...

ГIор-Дади:
— Керда цIенош хьалдеча вахавар со...

Х.-Б. ИСРАИЛОВА сурташ.

ТЕЛЕВИДЕНИ

1 ЯНВАРЬ,

ШИНАРА

I ПРОГРАММА

8.00 — «Аргонавты» яха мультфильм.
8.25 — «Касли» яхача документальни фильма премьера.
8.45 — Белорусски ССР Паччахьалкхен халхара ансамбла концерт.
9.30 — «Чук и Гек» (1953 ш.) Художественни фильм.
10.20 — «Массанена еза цирк». Свердловскера передача.
11.05 — Золушка йолча бале.
12.15 — «Кошачьи радости». Документальни фильма премьера.
12.35 — «ВИД-о» гойт: капитал — шоу «Коле чудес».
13.35 — ЦК экрана тIа хьалхара «Человек с бульвара Капуцинов». Художественни фильм.
15.10 — «Шо хьех Мигель Чавеса». Музыкальни программа. (Куба).
15.55 — «КВН-90». Финал.
18.10 — «Уолт Диснея гойт...». Мультсериалаш (США).
19.00 — Песня-90. 20-а Всесоюзни телефестивала заключительни сайре.
21.00 — Ха.
21.45 — Песня-90. Заключительни сайре дIахойихьар.
23.45 — Бийсанара ТВ. Кердача шера дискотека.
00.25 — Кердача шера дискотека.
1.20 — «Голубое на голубом» яха художественни фильм. (Итали, 1958 ш.).
3.05 — Балет - шутка «Кердача шера детектив».

II ПРОГРАММА

8.20 — Мультфильмаш.
8.55 — Берашта фильм. «Дение и страусиное яйцо». (Австрали).
8.25 — «Индийски кинодезарашта». Киноконцерт.
10.25 — «Карусель» Субтитрашца художественни фильм.
11.35 — «По страницам американского кино». Киноконцерт. Выпуск-1.
12.05 — Берашта — фильм. «Электронни бабушка».
13.10 — «По страницам американского кино». Киноконцерт. Выпуск II.
13.40 — Берашта лаьрхIа мультконцерт.
14.30 — Берашта — фильм. «Красивая елка». (Канада).
14.45 — «Мультипутешествие Ноки». Киноконцерт.
15.30 — «Хьан хов?». Художественни фильм. (Итали).
17.15 — «Наш любимый детектив». Киноконцерт.
18.40 — «Как украсть миллион». 1-ра сери. (США).
19.45 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! Мультконцерт.
20.00 — «Как украсть миллион». 2-гIа сери.
21.00 — Ха. (Сурдопереводаца).
21.45 — «Ирония судьбы, или С Легким паром». Художественни фильм. 1, 2-гIеи сереш.

РАДИО

1 ЯНВАРЬ,
ШИНАРА

7.30 — 8.00 — Музыкальни программа. «Кердача шера совгIат».
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — Музыкальни программа «Кердача шера совгIат» (дIахояхьар).
9.10 — «Къона заманхо» (гIалгIай меттала).
9.45 — 10.00 — Кердача шера интервью (нохчий меттала).
18.00 — 18.30 — Концерт.

Газета 1973 шера еннай «Знак Почета» яха орден

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

«СВЕТ» Газета Чечено-Ингушского рескома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

«Грозненский рабочий» кздательства типографи, Маяковски, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 3519.